

John Williamson:

Keynes és a háború utáni nemzetközi gazdasági rend

Egy olyan esemény felidézésével szeretném kezdeni, amely 1941 szeptemberében, Pearl Harbor előtt három hónappal történt. Akkoriban Keynes már csaknem két éve irányította az egyik legjelentősebb háborús fél külső pénzügyeit. Ugyanezt a feladatot látta el az első világháború idején, amikor a harmincas éveiben járt. Pályafutásának olyan szakasza ez, amelyet eddig nem tanulmányoztak kellően. Ha elszánt Keynes-kutatók veszik a fáradságot, a befektetett munka biztosan meg fog térülni.

Ezidőtájt Keynes már kezdett nagyobb figyelmet fordítani egy háború utáni nemzetközi gazdasági rend létrehozásának kérdésére. Az első, e témával kapcsolatos feljegyzésében azt bizonygatta, hogy a történelem ez ideig csak két olyan időszakot jegyzett fel, amikor jelentős világméretű fellendülés volt megfigyelhető. Azt is megjegyezte, hogy ezek a periódusok véletlenül többé-kevésbé egybeestek a két nagy angol királynő, I. Erzsébet és Viktória uralkodásával, a 16. illetve a 19. században. Ha ma valaki ilyen összehasonlítást végezne, akkor ki kellene egészítenie azzal, hogy volt egy harmadik jelentős világméretű fellendülés is, amely történetesen egybeesett II. Erzsébet, angol királynő uralkodásának első húsz esztendejével.

A háború utáni fellendülés - James Tobin szerint - nemcsak a világméretű növekedés gyorsasága miatt volt jelentős, hanem azért is, mert elérte a Föld legrejtettebb zugait is, és mert majd húsz évig képes volt megőrizni stabilitását. Az árstabilitás sokkal inkább jellemző volt azokban a háború utáni években, amikor a keynesi keresletszabályozás módszerei voltak meghatározóak, mint akár a viktoriánus korszak fellendülése idején, akár a rákövetkező időszakban. Érdemes megjegyezni, hogy ez a legutóbbi konjunktúra-időszak - csakúgy, mint Viktória királynő idejében - most is egybeesik egy olyan periódussal, amelyben valamiféle olyan felismerhető nemzetközi gazdasági rend létezett, ahol az országok elfogadtak bizonyos, a gazdaságirányításukat befolyásoló játékszabályokat. Az egyik kérdés, amelyet fel szeretnék tenni, hogy *vajon ez a nemzetközi gazdasági rend valóban hozzájárult-e a háború utáni fellendüléshez, vagy csak ugyanolyan egybeesésről van szó, mint (feltehetőleg) az angol uralkodók neme esetében.*

Először azonban egy másik kérdést kell megválaszolnunk: *milyen mértékben lehet Keynest e háború utáni rend egyik „építőmesterének” tekinteni?* Amennyiben elfogadjuk, hogy Keynes e rend egyik megteremtője volt, és hogy ez a rend jelentős tényező volt a háborút követő fellendülésben, úgy felmerül a kérdés; hogy ha egy nemzetközi gazdasági rend újraalkotására teszünk kísérletet, *mit tanulhatunk Keynestől?*

Keynes és a háború utáni rend terve

Az első kérdésem tehát ez: mivel járult hozzá Keynes a háború utáni gazdasági rend megalkotásához? Ez a rend - véleményem szerint - elsősorban azzal jellemezhető, amit James Tobin neoklasszikus szintézisnek nevez. Ezalatt azt értem, hogy a gazdasági tevékenység szintjének stabilizálására irányuló tudatos makroökonómiai irányítás ötvöződik azzal, hogy a vállalati szintű döntéseket általában a piacra bízzák. Ez utóbbit „mikroökonómiai liberalizmusnak” kellene neveznem, bár fel kell hívnom a figyelmet, hogy a „liberalizmus” kifejezést 19. századi európai értelemben használom, szemben James Tobin 20. századi amerikai értelmezésével.

Kezdjük először a mikroökonómiai liberalizmussal. A háború utáni rendet az ipari termékek viszonylag szabad kereskedelme jellemezte. Többé-kevésbé szabad áru piacokat figyelhetünk meg, legalábbis a trópusi termékek esetében - a mérsékeltövi termékek esetében ugyanis valójában komoly kereskedelmi korlátozások voltak érvényben, ahogy azt az amerikai farmerek állandóan sérelmezték. Erősödő tőke mozgást is megfigyelhetünk. Mindezek vonatkozásában a nemzetközi rendszer intézményesítette a mikroökonómiai liberalizmust.

Szerintem Keynes nagyon is ambivalens volt a dolgok effajta menetének helyességét illetően. A háború idején például James Meade egy olyan kezdeményezést képviselt a brit gazdaságirányításnál, amely egy nemzetközi szövetség létrehozását javasolta a kereskedelem liberalizálása érdekében. Végül azonban nem sikerült megvalósítani, mert a Nemzetközi Kereskedelmi Szervezet (ITO) létrehozására vonatkozó javaslatot az amerikai Kongresszus elvetette. Ami megmaradt, az az Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény (GATT), és ez a szervezet a maga *ad hoc* módján az évek során meglehetősen sikeresnek bizonyult az ipari termékek kereskedelmének liberalizálásában. Keynes nem igazán volt elszánt támogatója a kezdeményezésnek. Épp ellenkezőleg, olykor olyan írásai jelentek meg, amelyek inkább elutasítónak, sőt nyíltan ellenségesnek tűntek a kereskedelem liberalizálásának gondolatával szemben. Véleményem szerint nagyon nehéz megállapítani azt, hogy ezek mennyiben tükrözték igazi meggyőződését, összevetve azzal, hogy előszeretettel kötekedett azokkal, akiknek a nézeteivel nem értett egyet. Ha úgy vélte, hogy a konzervatívok nagy hangsúlyt fektetnek a kereskedelem liberalizálására, akkor szerintem csak élvezte, hogy ugrathatta őket. Amikor fontos kérdésekben került sor döntésre, például hogy a James Meade féle kereskedelmi szervezet javaslata megkapja-e a brit pénzügyminisztérium áldását vagy sem, Keynes végül támogatta a tervezetet. Mindezt azonban meglehetősen barátságosan hangnemben tette:

„... ha a világ összes országa elfogadná a Kereskedelmi Szervezet kikötéseit (amit én meglehetősen valószínűtlennek tartok), többet nyernék a réven, mint amennyit elveszítenék a vámon. Hogy valamennyit veszítenék a vámon, véleményem szerint nem vitás. Ennek ellenére engem meg lehet győzni arról, hogy ne ellenezem a tervet, azon az alapon, hogy saját hatáskörünk csak akkor korlátozott, ha mások is szigorú szabályokhoz kötik magukat. Ez utóbbi - ha valami csoda folytán megtörténik - nagyon is előnyünkre válna.”

Az áruk esetében egy olyan rendszer lehetőségét kereste, amely semmi esetre sem a teljesen szabad piacra épül. Épp ellenkezőleg, mind a trópusi, mind a mérsékelt égövi termékek esetében ütközőkészletek létrehozását támogatta. Javaslatait azonban elszabotálták. A Bank of England és a brit mezőgazdasági minisztérium furcsa párosa nyíltan is ellenséges volt, mivel mindkettő félt attól, hogy a mérsékelt égövi mezőgazdasági termékek számára kialakítandó rendszer - amelyet Keynes előrevetített - túlságosan is a *laissez faire* elvein alapul, és hogy ez az angol mezőgazdaság romba döntését eredményezi. Következésképpen a kezdeményezésből semmi nem valósult meg, így a háború utáni időszakban a trópusi mezőgazdasági termékekre sokkal liberalizáltabb, a mérsékelt égövi termékek piacára pedig sokkal szabályozottabb kereskedelem volt jellemző, mint ahogy azt Keynes helyesnek vélte.

Végül, a tőkeozgás kérdésében Keynes nyíltan szembeszállt a tőkemobilitás helyreállításával. Az 1930-as években pénzmenekítést figyelt meg a kontinensről, amely lerombolta a gazdasági irányítás bármiféle lehetőségét - olyan jelenség ez, amely az utóbbi években nagyon is megszokottá vált Latin-Amerikában. Keynes ily módon a tőkeozgás szigorú szabályozásának folyamatos fenntartását támogatta. Elismerte azonban azt, hogy ezek a korlátozások rést ütnének a nemzetközi egyezményeken, mivel a tőkeozgásnak elfogadott szerepe van a szegényebb országok gazdasági fejlődésének támogatásában. E célból egy új közszolgálati intézményt hoztak létre - sokkal inkább az USA, mint Nagy-Britannia kezdeményezésére, de természetesen Keynes és a brit pénzügyminisztérium lelkes támogatásával. Ez az intézmény még ma is itt van velünk a Világbank formájában, de az általa felhasznált pénzmennyiség elenyésző ahhoz képest, amennyi a magán-tőkepiacokon forog.

Véleményem szerint tehát Keynesről nem lehet azt feltételezni, hogy meghatározó erő lett volna a mikroökonómiai liberalizmus támogatásában, amely végül a háború utáni nemzetközi gazdasági rendet jellemezte. A kezdeményezés sokkal inkább attól a kiváló csoporttól származott, amely annak idején az USA pénzügyminisztériumában szolgált, valamint azoktól a brit kollégáktól, akikkel akkoriban Keynes együtt dolgozott. Különösen tehetséges emberekről van itt szó, úgy mint Marcus Fleming, Sir Roy Harrod, James Meade, Lionel Robbins és Dennis Robertson. Nagyon nehéz még egy ilyen, kivételesen jó közgazdászokból álló csoportot találni, amely együtt szolgált

volna a kormányzatban, leszámítva talán a Kennedy-korszak első éveit alatti Gazdasági Tanácsadó Testületet.

A háború utáni nemzetközi gazdasági rend másik tartóoszlopa a tudatos makrogazdasági irányítás rendszere volt. Az a hit, hogy erre azért van szükség, mert a rendszer semmiféle időtávon nem képes stabilitását megőrizni, a „Bretton Woods-i” néven ismertté vált rendszerben öltött testet. Ez pedig nem más, mint azoknak az IMF Egyezségokmányában implicit vagy explicit módon bennefoglalt szabályoknak és megegyezéseknek az összessége, amelyeket a Bretton Woods-i (New Hampshire) konferencián fogadtak el 1944 júliusában. E konferencia azért került megrendezésre, hogy a részleteket véglegesítsék, valamint hogy elfogadják egy olyan megállapodás körvonalait, amely a britek és amerikaiak között az előző két év során jött létre (akik-akkoriban meghatározó szerepet játszottak a szövetségesek gazdasági tervezésében).

Mind Keynes, mind White kidolgozták saját, nagyon is különböző terveiket a nemzetközi monetáris rendszer újjáépítésére vonatkozólag. Keynes javaslatai egy nemzetközi klíringunió létrehozását vetítették előre, amely magában foglalta egy új nemzetközi tartalékolási eszköz megalkotását is, amelyet Keynes „bancor”-nak nevezett. Az országok tartalékaik nagy részét nem a hagyományos formákban - arany illetve külföldi deviza - tartották volna, hanem inkább az új klíringrendszer keretein belül bancor formájában. Az amerikai pénzügyminisztérium javaslata - a White-terv - fontosnak tartotta a létező aranystandard rendszer fenntartását, amit egy új stabilizációs alap létrehozásával erősítettek volna meg. Ez a stabilizációs alap pedig végső soron az IMF formájában valósult meg.

Köztudott volt, hogy amikor Keynes és White nézetei kerültek egymással szembe, általában White nyert. Volt azonban egy nagyon lényeges kivétel. Ez pedig arra vonatkozott, hogy milyen mértékig kell az alapnak passzív megfigyelőként viselkednie tagországainak gazdaságpolitikájával kapcsolatban. Az eredeti White-terv szerint az alap tartalékokat képzett volna az egyes tagországok saját központi bankjaiban, és beleszólhatott volna azok felhasználásába. Mindez az alapnak közvetlen befolyást biztosított volna a tagországok belső gazdaságpolitikájára. Végül a Keynes-terv került elfogadásra, amely ragaszkodott az alap passzivitásához a tagországok gazdaságpolitikájára nézve.

Még ebben az összefüggésben is történt azonban módosítás, mégpedig arra vonatkozóan, hogy az országok fizetésimérleg-hiány esetén milyen mértékig hívhatnak le automatikusan forrásokat a stabilizációs alap forrásaiból. A britek úgy gondolták, hogy a lehívások automatikusan történnének az elfogadott kereteken belül, míg az amerikaiak ahhoz ragaszkodtak, hogy a lehívások feltételesek legyenek, az elfogadott kiigazítási politika alkalmazásának függvényében. A „feltételeesség” megfelelő mértékéről már 1944-ben elkezdődtek a viták és mind a mai napig folytatódnak. A britek úgy vélték, hogy megnyerték, ezt a csatát Bretton Woods-ban, és valószínűleg mindenki úgy látta, hogy az

amerikai oldal elfogadta, hogy a lehívások lényegében automatikusan történnek. Kiderült azonban, hogy a „tűzszünet” csak taktikai jellegű volt, mert az alap végrehajtó testületében érvényesülő amerikai dominanciát a későbbiekben arra használták, hogy következetesen ragaszkodjanak a feltételelenséghez. Az alap politikája, beleértve a feltételelenség érvényesítésének magas fokát is - a minimális lehívások esetét kivéve -, végül elfogadásra került, és az ötvenes években beépült az alap operatív eljárásaiba.

Ez csak egy olyan pont volt a sok közül, ahol Keynes alulmaradt. Nézzünk négy másik példát!

Keynes a nemzetközi klíringuniót úgy képzelte el, mint amelyik számos központi bank között kialakuló egyensúlytalanságok kétoldalú rendezésével foglalkozik. Azt feltételezte, hogy minden devizapiaci ügylet a központi bankokon keresztül bonyolódik le, ugyanúgy, mint a háború alatti angol rendszerben. White azonban a versengő devizapiacokhoz való visszatérést vázolta fel, ahogy az aztán ténylegesen bekerült a megállapodás szövegébe.

A második példát az az ellentét szolgáltatja, amely Keynes javaslata (egy olyan klíringunió, amely az egyes országok számláit az új tartalékeszköz, a bancor formájában vezette volna, amivel aztán az egyes tagországok között fizetéseket lehetett volna lebonyolítani) valamint egy stabilizációs alappal kiegészített aranystandard rendszer egyszerű fenntartása között húzódott. Keynes ismét veszített.

A harmadik eset arra a Keynes-javaslatra vonatkozik, hogy kamattal kellene terhelni a túlságosan magas egyenlegeket. Egy olyan ország, amelyik túlságosan nagy fizetésimérleg-többletet halmozott fel, annak a bancorban tartott egyenlege is felfutna, azonban ahelyett, hogy ezáltal kamathoz jutna, neki kellene kamatot fizetnie. Mindennek az lett volna a célja, hogy szimmetriát tartson fenn a kiigazítási folyamatban azáltal, hogy mind a többlettel, mind a hiánnyal rendelkező országokra nyomást gyakorol, így biztosítva a fizetési mérlegek egyensúlyát. Ezt az elképzelést akkoriban leszólták, mondván, hogy az mindenképpen büntetné a folyamatosan többlettel rendelkező országokat (az Egyesült Államokat), és hamar vissza is kellett vonni. Néhányunk éppen ezért találta furcsának azt, hogy 30 évvel később, a 70-es évek elején a nemzetközi monetáris reformról folytatott tárgyalások során az amerikai delegáció hasonló elképzeléssel lépett elő, miszerint büntetni kellene azokat a krónikusan többlettel rendelkező országokat, amelyek összesítve túlságosan erős pozíciót vívtak ki maguknak. Itt utalnék a tartalék-mutató javaslatra, amellyel 1972-ben rukkolt elő az Egyesült Államok, amely akkor már állandóan krónikus hiánnyal küszködő országnak mutatkozott, míg korábban krónikus többlettel rendelkező ország volt. Bár Keynesnek a többlettel rendelkező országokat terhelő kamatbüntetésre irányuló javaslatát elutasították, gyakorlatilag egy hasonló célú javaslat mégis bekerült az IMF megállapodásba. Ez volt az ún. szűkös valuta záradék. Minden ország

befizet az alapba egy meghatározott mennyiségű saját valutát, amit más országoknak ki lehet hitelezni. Ha egy országnak krónikus többlete van, akkor az ő valutatartalékait használják fel. Az amerikai javaslat szerint ebben az esetben az alap diszkriminatív kereskedelmi korlátozásokat engedélyezhetne a többlettel rendelkező országból származó importtal szemben. Valószínűleg ez a javaslat kimondottan az Egyesült Államok ellen irányult, és így az angolok (elsősorban Sir Roy Harrod) különösen fontos és nagylelkű gesztusként üdvözölték. Beépítették az IMF megállapodásba, de soha nem használták.

Végül, nagy különbségek voltak az alap méretét illetően. Az eredeti amerikai javaslat 5,5 milliárd dolláros alapot képzelt el, ezt aztán a Bretton Woods-i tárgyalásokon 8,8 milliárd dollárra tornázták fel. Keynes viszont azt javasolta, hogy kezdetben a lehívási keret összesen 36 milliárd dollár legyen. A különbség azonban sokkal jelentősebb, mint ahogy azt ezek a számok mutatják, mert az Egyesült Államokkal mintegy 23 milliárd dollárt lehetett volna finanszírozni (mivel az Egyesült Államokkal szemben minden más ország lehívhatott volna). 26 milliárd dollár annyit ért 1944-ben, mint manapság 780 milliárd dollár! Más szempögből vizsgálva a dolgot, ha az alap a Keynes által javasolt méretben jött volna létre, és ha a világgazdasághoz viszonyított mérete nem változott volna az évek során, akkor az amerikai kongresszusnak mostanában nem csupán 8,4 milliárd dollár kvótanövelést, hanem talán 550 milliárd dollárral többet kellett volna megszavaznia. Az a méret, amelyben Keynes gondolkodott, elfogadhatatlan volt az Egyesült Államok számára.

Miért *támogatta* Keynes mégis Bretton Woods-ot?

Hiszen a főbb kérdéseknek szinte mindegyikében - legyen az mikro- vagy makroökonómiai tárgyú - Keynes javaslatait elvetették. Ennek ellenére azonban Keynes szenvedélyesen küzdött azért, hogy Anglia elfogadja a Bretton Woods-i megállapodásokat, ami semmi esetre sem volt lefutott ügy az akkor brit politikai körülmények között. Felmerül tehát a kérdés: miért fektetett Keynes oly sok energiát olyasvalaminek a támogatásába, amely nem saját nézeteit tükrözte? Három lehetséges magyarázat adható.

Először is elképzelhető, hogy tévedésben volt az egyezmény természetével kapcsolatban. Sok tekintetben azt lehet mondani, hogy 1944-ben Keynes nem értette meg, hogy merre tart a háború utáni világ. Nem hitt például abban, hogy Meade javaslatai a liberalizált kereskedelemre vonatkozólag bárhova is vezetnének. Úgy gondolta, hogy mindenki egyetért abban, hogy a tőkeáramlást folyamatosan vissza kell szorítani. Nem értette meg a konvertibilitási kötelezettségvállalás természetét, amelyhez Nagy-Britannia a Bretton Woods-i konferencián csatlakozott amikor tudatára ébredt, hogy ez valódi kötelezettséget jelent a monetáris hatóságokra nézve, mert biztosítani kellett az átválthatóságot a hivatalos árfolyamon bármilyen nagyságú folyó fizetési mérleg művelet esetén, keserves harcot vívott, először Dennis Robertsonnal, majd az

amerikai pénzügyminisztériummal, hogy megpróbálja megváltoztatni ezt a kötelezettséget. Úgy gondolta, hogy a szűkös valuta záradéknak van valami haszna (pedig azt sosem hívták segítségül) annak ellenére, hogy hosszú évekig a német márka annyira szűkös volt, amennyire egy valuta csak szűkös lehet. Végül, az alap első éveiben általános egyetértés volt arra nézve, hogy többé-kevésbé automatikusan hozzá lehet férni az alap pénzeihez, amihez semmiféle feltételeesség nem társul, nem úgy, mint ahogy az a későbbiekben gyakorlattá vált.

Ennek ellenére nem tudom, hogy nem találják-e sokan nagyon erőltetettnek ezt a magyarázatot, mivel Keynes világosan látta - ha nem 1944-ben, akkor 1946 elején a Savannah- i konferencián biztosan -, hogy mennyire tévedett a legtöbb kérdésben. Lord Kahn (1976) is utal arra, hogy milyen keserűen reagált Keynes Savannah után, még egy memorandumot is írt (amelyből azonban nem maradt példány) sürgetvén, hogy Nagy-Britannia lépjen vissza az IMF-től, mert az eltért attól, amit ő az alap eredeti céljaiként értelmezett. Miután meggyőzték, hogy hallgasson az írásról, Keynes visszament Angliába és ékesszóló beszédet tartott az IMF védelmében a Lordok Házában. Így még ha voltak is félreértések, és még ha Keynesnek keserű hangulata is volt, ennek ellenére tisztán hitt abban, hogy ennek a háború utáni dolognak vannak olyan fontos részei, amelyeket érdemes átmenteni.

Úgy gondolom, hogy a második feltételezés, amelyet el kell fogadnunk, hogy Keynes felfedezte, hogy a Bretton Woods-i rendszer olyan elképzelésekre épült, amelyeket saját maga segített kifejlődni a háború alatt, elsősorban az Általános Elméletben, még akkor is, ha a háború alatt kigondolt konkrét javaslatait nem fogadták el. Eszerint Keynest az nyerte meg, hogy a Bretton Woods-i rendszert láthatóan az ő korábbi tanításai néhány alapvető elgondolásának megvalósítására állították fel. Bár a részleteket, amelyekkel elképzeléseit igyekezett teljessé tenni, sorra elvetették, ennek ellenére az alapelemekkel szemben elkötelezett volt.

Az Általános Elméletben például nyíltan említést tesz arról, ami aztán később neoklasszikus szintézis néven vált ismertté. Egy másik központi gondolat, hogy a belső egyensúlynak a makrogazdasági irányítás alapvető céljának kell lennie. Keynes elsőként hirdette ezt az 1920-as évek elején, a *Tract on Monetary Reform* idején. Ebben a belső egyensúly célként való megfogalmazása Keynes részéről inkább az árstabilitáson, mint a teljes foglalkoztatáson alapult. De ahogy a két világháború között megváltozott a Nagy-Britanniát érintő makroökonómiai problémák természete, úgy Keynes megfogalmazásában a hangsúly egyre inkább a teljes foglalkoztatás felé tolódott el. (Van néhány szórakoztató példa az átmeneti korszakban arra vonatkozólag, amikor Keynes már változtatott gazdaságpolitikai tanácsain, és a teljes foglalkoztatást tekintette a megfelelő politikai célkitűzésnek, de még nem sikerült elméletét átalakítania.) Nyilvánvaló fejlődés mutatkozik - először a gazdaságpolitikai tanácsok szintjén, majd az elmélet szintjén - abban, hogy a belső egyensúlynak milyen formát kell öltenie. Az implicit - és bizonyos mértékig explicit - Bretton Woods-i

megállapodás magában foglalja, hogy minden országnak úgy kell irányítania saját belső keresletét, hogy az biztosítsa a teljes foglalkoztatottságot, de módosíthatja keresletszabályozó politikáit, ha az feszültséget okoz a tartalékolási keretek vagy a felhalmozott többlettartalékok vonatkozásában.

Súlyos egyensúlytalanságok esetén egy nemzetnek készen kell állnia arra, hogy megváltoztassa valutájának árfolyamát. Ez megint konzisztens azzal az állásponttal, amit Keynes a két világháború közötti időszakban vallott. Szabályozott valutaárfolyamokat sürgetett a szabad lebegtetés és az aranystandardra jellemző mereven kötött árfolyamok helyett. James Tobin megemlíti, mennyire harcolt Keynes Nagy-Britannia azon döntésével szemben, hogy újra az aranyhoz rögzítsék a valutát 1925-ben, és inkább a devizapolitika olyan irányait kereste, amely az országoknak nagyobb szabadságot hagyott volna a külső és belső egyensúly megteremtésében. Keynes még a két háború közötti időszakban született írásaiban is többször foglalkozott azzal, hogy hogyan lehetne ezt megvalósítani a valutaárfolyamok korlátozott rugalmassága, a Bretton Woods-ban megállapítotthoz képest szélesebb sáv és kúszó árfolyamkiigazítás (crawling peg) esetén. Bár én már csaknem húsz éve érvelek a kúszó árfolyamkiigazítás mellett, amíg - ezen írásra készülvén - el nem olvastam alaposabban Keynes két világháború közötti írásait, soha nem vettem észre, hogy inkább John Maynard Keynes, mintsem Sir Roy Harrod volt az, aki először felvetette a kúszó árfolyamkiigazítás ötletét. Ott van az 1922-es genovai konferenciára írt javaslataiban. És ott van - sokkal nyíltabban - a *The Means of Prosperity*-ben, amit az 1933-as világgazdasági konferencia idején írt. Az egyetlen időszak, amikor nem beszélt a kúszó árfolyamkiigazításról és szélesebb sávokról, az 1925 és 1931 (Anglia döntése az aranyhoz való visszatérésről illetve az aranystandard felfüggesztéséről) közötti periódus volt. Ezekben az években azt az álláspontot képviselte, hogy hazafiatlan lenne bármit is tenni, vagy mondani, ami alááshatja a valutába vetett bizalmat és így a közpénzt fogyasztaná. 1931-ben tudatosan felhagyott spekulációs tevékenységével, habár tudta, hogy Anglia éppen azon volt, hogy elszakadjon az aranytól. Ez olyan morális tartást jelentett, amit manapság nem sok közgazdász esetében figyelhetnénk meg.

Annak ellenére, hogy csodálattal tölt el Keynesnek a szabályozott árfolyamokkal kapcsolatos két világháború közötti álláspontja, azt kell mondanom, hogy amikor ténylegesen a háború utáni rendszer megalkotására került a sor, nagy szerepet játszott abban, hogy ne egy korlátozottan rugalmas valutaárfolyam rendszert fogadjanak el, hanem a kiigazítható rögzítést szűk sávval. Csak ha a választott árfolyam nincs többé összhangban a belső és külső egyensúlyi eredményekkel, akkor kell változtatni. Ilyen alkalmakkor a változás nagyfokú lenne. Úgy tűnik, Keynes ésszerűsítette a kiigazítható rögzítést illető támogatását, mert úgy gondolta, hogy mivel mindenki élne az átváltási korlátozással, ezért nem lenne jelentős tőkemozgás a háború utáni világban. Nem így történt; amint a tőkemozgás jelentőssé vált, a kúszó árfolyamkiigazítások működésképtelenné váltak. A 60-as évek

végének ismételt valutaválságai a Bretton Woods-i rendszer összeomlásához vezettek a 70-es évek elején.

Egy harmadik szempont, amely szerint a háború utáni rendszer Keynes elképzeléseit tükrözi, az az, hogy elfogadták azt, hogy az összkereslet fenntartása érdekében elegendő likviditás biztosítására van szükség. Ez volt az az előfeltétel, amelyet Keynes először a *Treatise on Money* című írásában fogalmazott meg. Központi témává vált a *The Means of Prosperity* című könyvben, amelyben – a nagy válság idején – az összes jelentősebb ország egyidejű gazdasági expanzióját sürgette. Hogy ez lehetővé váljon, - számolva a minden országot sújtó tartalékolási kényszerrel, - olyan papírpénz kibocsátását javasolta, amely minden ország számára elérhető lenne, hasonlóan az aranyhoz. Mint ahogy már utaltam rá, a háború utáni rendszer korántsem ment el annyira a likviditás bővítése irányába, mint ahogy azt ő szerette volna, de valamennyire mégiscsak elmozdult a likviditás pótlásának irányába. Azt hiszem, feltételezhető, hogy Keynes érezhette, hogy az általa támogatott elképzelésekből valami bekerült a Bretton Woods-i rendszerbe.

Az utolsó érv, amely számomra fontosnak tűnik annak magyarázatára, hogy Keynes miért támogatta a Bretton Woods-i megállapodásokat, az az, hogy szenvedélyesen hitt valamilyen nemzetközi gazdasági rend szükségességében. Úgy érezte, hogy különösen szükség van az Egyesült Államok részvételére, és főleg a vezető szerepére ebben a rendben. Azt hiszem, jól látható ez, ha visszamegyünk *A békeszerződés gazdasági következményeihez*, - amit a versailles-i konferencia alatt írt, - amelyben vázolja az első világháborút megelőző nemzetközi gazdasági rendből származó előnyöket. Abból is látható, hogy milyen gondterhelten szemlélte a Négyek Tanácsának – az első világháborúban győztes hatalmak vezetőinek – felelőtlenségét, azok teljes megvetését a gazdasági kérdésekre vonatkozóan, és azok kelleltenségét, hogy bármiféle erőfeszítést fejtsenek ki a közép-európai gazdasági élet helyreállításában. Ugyanezt láthatjuk az Egyesült Államok két világháború közötti elzárkózására vonatkozó ismétlődő kritikáiban. Bírálta az első világháborúból származó adósságok eltörlésének elutasítását, amely Damoklész kardjaként fenyegette a 20-as évek fellendülését, és az egyik előidézője volt a 30-as évek katasztrófájának. És ez látható a nemzetközi monetáris rendszer reformjára vonatkozó javaslatok folyamatos áramában, kezdve Genovától, a *Tract on Monetary Reform*, a *Treatise on Money*, a *The Means to Prosperity* című írásain keresztül, ami végül a második világháború alatt a nemzetközi klíringunióra vonatkozóan megfogalmazódott javaslatokban teljesedett be. Keynesnek ily módon egymással ellentétes erővel kellett megküzdenie: a szerző személyes büszkesége néhány elutasított javaslat esetén; szemben azzal a reménnyel, hogy ami elfogadásra került, az egy jobb világhoz vezet majd. Úgy döntött, hogy bizonyos esetekben elfogadja a vereséget a további együttműködés reményében. Államférfiúi teljesítménye eredményeként a világban egy liberális nemzetközi gazdasági rend jött létre a második világháború után.

A háború utáni rend és a világméretű prosperitás

Felmerül a kérdés: volt-e értelme ezen államférfiúi tevékenységnek? Ez a nemzetközi gazdasági rend hozzájárult-e jelentős mértékben a háború utáni gazdasági fellendüléshez?

Úgy gondolom, hogy a legtöbb közgazdász úgy értékelné, hogy a mikroökonómiai liberalizmus jelentős szerepet játszott a háború utáni prosperitás fellendítésében, bár néhányunk majdnem biztos abban, hogy még jobb is lehetett volna, ha Keynesnek az árstabilizációra vonatkozó javaslatai érvényesültek volna. Az mindenesetre tökéletesen sikerült, hogy az Egyesült Államokat a rendszer vezető szerepébe helyezték, legalábbis eddig. Láttuk a Marshall-segélyt. Láttuk a fejlesztési segélyek növekedését. Láttuk, hogy az Egyesült Államok vezető szerepet játszott a piacok megnyitásában, amely alapvető jelentőséggel bírt a világgazdasági konjunktúra kiterjesztésében. Láttuk, hogy az USA biztosította a konvertibilis dollárt, ami fontos eleme volt a háború utáni fellendülés pénzügyi megalapozásának.

Úgy gondolom, hogy sokaknak voltak kétségei afelől, hogy vajon a Bretton Woods-i rendszer önmagában valóban annyira fontos volt a makrogazdasági irányítás szempontjából. Hozzájárult-e az IMF valamilyen jelentős formában a világ fellendüléséhez? Kétségeim voltak ezzel kapcsolatban tizenkét évvel ezelőtt. Emlékszem, hogy jókat kuncogtunk a többiekkel Pompidou és Nixon szavain, akik szenvedélyesen vitatkoztak arról az árról, amelyen az Egyesült Államok nem adhat el aranyat. Valójában azonban fontos kérdések forogtak kockán ezekben a vitákban: olyan témák, hogy vajon léteznek-e a nemzeti monetáris politikákat vezérlő egyezmények, hogy vajon korlátozni kell-e a monetáris politika szabadságát, hogy ne alakuljanak ki irreálisan rögzített valutaárfolyamok.

Ha összehasonlítjuk azokat a helytelen árfolyamrögzítéseket, amelyek 1968 után, a Bretton Woods-i rendszer hanyatló szakaszában és a lebegő árfolyamok idősza alatt jelentkeztek, azzal a jóval rendezettebb valutaárfolyam rendszerrel, ami a háború utáni kort jellemezte, akkor drámai romlás figyelhető meg. Meggyőződésem szerint a hibás árfolyamrögzítések - azaz a felül- és alulértékelések, a versenyképesség fenntartható szintjének megfelelő valutaárfolyamoktól való eltérés - valóságos és jelentős gazdasági költségeket indukálnak. Ilyen hibás rögzítések történtek az utóbbi években, mert az adott nemzetközi monetáris egyezmények nem jelentenek semmiféle hatékony korlátot arra vonatkozólag, hogy az országok hogyan irányítsák gazdaságpolitikájukat.

A Bretton Woods-i rendszer - visszatekintve - a politikai koordináció bizonyos szintjét valósította meg az országok viselkedését befolyásoló tartalékkorlátok segítségével, amely fontos volt

a világgazdaság látványos teljesítményének fenntartásában. E folyamat klasszikus modellje az aranystandard rendszerből származik. Ha egy országnak fizetési mérleg többlete van, akkor aranyat nyer, ezzel párhuzamosan viszont egy másik országnak deficitje kell hogy legyen, és aranyat kell vesztítenie. Az aranystandard rendszerben a második országnak ily módon össze kell húzódnia, míg az első - az aranystandard szabályainak értelmében - kiterjeszkedik. Így a fizetési mérleg egyensúlytalanságok nem destabilizálják a világgazdasági tevékenység általános szintjét.

Visszatekintve ésszerű azzal érvelni, hogy valami hasonló történt a Bretton Woods-i rendszer alatt is. 1958 kivételével - amikor a recesszió kismértékű volt - nem volt világgazdasági recesszió az 1950-es évek elejétől 1971-ig. Volt viszont nemzeti szintű recessziók sorozata egy folyamatos világgazdasági prosperitás talaján. Recesszió volt 1959- ben Franciaországban, 1960-ban az Egyesült Államokban, 1961-ben Nagy-Britanniában, 1962- ben Kanadában, 1964-ben Olaszországban, és így tovább. Pontosan azért, mert a világgazdaság egésze prosperált, könnyű volt egyes országoknak alkalmazkodni. E periódusban egy fizetési mérleg deficit egyrészt korai figyelmeztetést jelentett, hogy a kereslet túl nagy, és hogy deflatórikus hatások jelentkezhetnek, valamint egy biztonsági szelepet játszott, amely lehetővé tette az ország számára, hogy elkerülje az inflációs nyomás létrejöttét.

Hasonlítsuk össze az 1964-es Nagy-Britanniát, amikor olyan nagymértékű volt a fellendülés, hogy meg is kellett fékezni, és egy évtizeddel később az 1972-73-as Nagy- Britanniát, amikor a valutaárfolyamot lebegni hagyták, mire az infláció az égbe szökött, és egy évtizedre inflációs nyomás ült be a gazdaságba. Vessük össze a 60-as évek virágzó világgazdaságának képét (az egyedi nemzeti recessziók sorozatával és a fizetésimérleg-korlát működésével) az utóbbi. évtized két világméretű makroökonómiai katasztrófájával, nevezetesen az 1972-74-es erősödő inflációval és az 1980-83-as depresszióval. Az előbbiben az amerikai monetáris expanzió kiterjedt a világ többi részére is, mert mindenki igyekezett megvédeni rögzített valutaárfolyamait a dollárral szemben. A legutóbbi katasztrófa - az 1980-83- as depresszió, a hozzá kapcsolódó adósságválsággal és a fejlődő országok lassú növekedési ütemével - szintén az amerikai monetáris politika hirtelen váltásával kezdődött, amelyet a többi ország azon próbálkozásai ihlettek, hogy csak addig a pontig engedjék leértékelődni valutájukat, ahol az infláció kézbentartása még biztosnak tűnik. Mindkét említett eseményt a Bretton Woods-ban megalkotott monetáris rend összeomlása okozta.

Keynes és a nemzetközi pénzügyi újjáépítés

Az első tanulság, amit a fentiekből le szeretnék vonni az, hogy nagyobb méretű rendre van szükség, mint amilyen jelenleg uralkodik. Valóban szenvedünk - mint ahogy gondolom Keynes látta, hogy szenvedni fogunk - bármely olyan korábban megállapodásra került nemzetközi egyezményrendszer összeomlásától, amelynek feladata az országok gazdaságpolitikájának irányítása, előírva nekik, hogy vegyék figyelembe explicite, vagy - szerintem inkább - implicit módon a világ többi részének érdekeit. Azon kell gondolkodnunk, hogy milyen módon tudjuk úgy újjászervezni ezt a rendszert, hogy jobban működjön.

A második tanulság, hogy vissza kell állítani a neoklasszikus szintézist, amely megadja a piacoknak a nekik járó jogot a mikroökonómiai kérdések irányításában, feltéve, ha adott az elégséges irányítás a makrogazdaság helyes úton való tartásához. Ez az a konszenzus, amit - ahogy James Tobin megvilágítja - mára elvesztettünk.

Úgy vélem, hogy megegyezés szükséges az alapvető célok tekintetében azért, hogy elfogadjuk a Harmadik Világnak egy új nemzetközi gazdasági rendre irányuló követeléseit mögött húzódó alapvető premisszát, azt, hogy bizonyos mértékű nemzetközi jövedelem- redisztribúció legyen beépítve a nemzetközi megállapodásokba. Ez nem olyan téma, amit annak idején Keynes támogatott, mert akkoriban nem volt napirenden, de gondolatmenetéből természetesen következik.

A harmadik terület, ahol szerintem jócskán tanulhatunk Keynestől, a valutaárfolyam- politika. Ha összevetjük az állandóan rögzített árfolyamok és a beavatkozás nélkül szabadon lebegő árfolyamok, mint két elég valószínűtlen alternatíva közötti meglehetősen terméketlen vitát, - ugyanis az elmúlt húsz évben az árfolyammal kapcsolatos viták nagy része alapvetően erre ment ki, - és Keynesnek a két háború közötti vitáit tekintetben, hogy hogyan szabályozzák az árfolyamot, egyértelműen Keynes viszi el a pálmát. Megfogalmazta azt az alapvető elvet, hogy a valutaárfolyamot úgy kell alakítani, hogy az megfeleljen a hazai gazdaságnak, és nem a gazdaságpolitikát kell egy bizonyos valutaárfolyam fenntartásának alárendelni, abban a hiszemben, hogy akkor automatikusan csökken az infláció (mint ahogy azt Argentínában és Chilében az utóbbi években megkísérelték). Sürgette, hogy egy árfolyam kiválasztásánál vegyék figyelembe a kamatlábakat is, - amely fontos a belső gazdaság számára, - valamint a versenyképességet is. Szerinte ha valaki az árfolyam-stabilitás megfelelő mértékét kombinálni akarja elegendő rugalmassággal, hogy inkább az árfolyam illeszkedjen a belső gazdasághoz, mint fordítva, akkor egy olyan világban, ahol erős a tőkemozgás, valami olyasmire jutunk, mint a kúszó árfolyamkiigazítás, tudatosan elkerülve a nagy változásokat. A *Means of Prosperity*-ben még azt az elképzelést is bemutatta, hogy az inflációs

ráták eltérése alapján egy durva közelítés adható az árfolyamkiigazítás mértékének meghatározásához.

Van azonban egy olyan terület, amelyen nem hiszem, hogy túlságosan szimpatizálhatnánk Keynes életének későbbi szakaszában vallott álláspontjával: a világgazdaság krónikus és bizonytalan ideig tartó deflációs nyomással való jellemzése. Ez a félelem nagymértékben foglalkoztatta őt a 30-as évek végén és a 40-es évek elején, bár a háború idején az amerikaiakkal folytatott viták során egyre inkább háttérbe szorult. E viták korai szakaszából; 1943-ból van egy feljegyzés, amely szerint Keynes már nem tartott a gazdasági válság visszatérésétől közvetlenül a háború után. Annak ellenére, hogy megváltoztak nézetei, Keynes továbbra is a kellő mértékű likviditás megteremtését szorgalmazta, amire így visszatekintve azt kell mondani, hogy csak inflatorikus lehetett volna, és ez biztosan megakadályozta volna, hogy a világgazdasági konjunktúra húsz éven át fennmaradjon.

Ha valaki egy nemzetközi monetáris rendszert akar felvázolni, nemcsak azért az árfolyam-mechanizmusért kell aggódnia, amely egybe tartja az országokat, hanem azért a „horgonyért” is, amely megmenti az egész rendszert az inflációtól. Keynes nem igazán foglalkozott ezzel a kérdéssel. Inkább azon volt, hogy az arany „horgony”-szerépét megszüntesse, de nem kínált más alternatívát. Az arany nem lenne megfelelő jelen körülmények között; inkább a monetaristáktól kellene valamit kölcsönöznünk, például Ronald McKinnon elképzelése alapján, a főbb országok hitel-expanziós politikájának koordinálásával.

Összegzésképpen megállapíthatom, hogy bár Keynes nem nyújtott olyan tervezetet a nemzetközi monetáris reformra vonatkozólag, ami ma is használható lenne, mindenképpen sokat tanulhatunk tőle tekintetben, hogy hogyan lehet egy rendezettebb nemzetközi rendszert létrehozni.

(fordította: Nagy Zsuzsa)

(Forrás: *The Policy Consequences of John Maynard Keynes*, ed.by. Harold L. Wattel, 1985, M.E. Sharpe, Inc.)

Samir Amin:

Megreformálható-e a nemzetközi pénzügyi rendszer?

A jelenlegi nemzetközi monetáris és finanszírozási rendszer, amelyet a II. világháború végén hoztak létre, és amelynek működését az IMF felügyeli, immár nem képes betölteni funkcióját. Nincs semmi meglepő abban, hogy az 1945-tel kezdődő háború utáni hosszú periódus végül lezárult 1990ben, vagy hogy az azt felváltó világrendszer minőségileg különbözni fog attól, amelyet közel fél évszázada ismerünk.

A hosszú háborúutáni periódust máshelyütt a hosszú felemelkedés útjaként jellemeztem, mely három összetevőre épült - ezek részben konfliktusos, részben kiegészítő viszonyban álltak egymással. 1.) Nyugaton a szociáldemokrácia és a keynesiánus gazdaságpolitikák által szabályozott fordista felhalmozás - természetesen a világpiac felé nyitva, mindamellet ragaszkodva a felhalmozás és a tőke és munka közti történelmi megegyezés összhangjához. 2.) modernizáció és iparosítás az újonnan függetlenné vált perifériákon, annak jegyében, amit korábban „bandungi kísérlet”-ként aposztrofáltam, s amely egy nemzeti burzsoá kísérlet a korlátozott függetlenség körülményei között történő felzárkózásra. 3.) a szovjet kísérlet a Nyugathoz való felzárkózásra egy a történelmi kapitalizmusra erősen emlékeztető felhalmozási stratégiával, ám a tőkés világrendszer korlátaitól szabadon. Ezt a kísérletet a nemzeti vagy multinacionális állam irányítja, mely az állami tulajdont, valamint a politikai és gazdasági hatalomnak egy új burzsoá formáció, a kommunista pártok *nómenklatúrája* kezében való összpontosítását alkalmazza.

E hárompólusú rendszer alapja mindhárom régióban az általános és erőteljes gazdasági expanzió volt. Ebben az összefüggésben ezen projekteknek, de még ezek sikerének is a forrásai kezdettől fogva olyan ideologikus illúziók, melyek rögzült hiedelmekként hatottak. Nyugaton meg voltak győződve arról, hogy a tartós növekedés immár kikezdhethetetlen tény. A harmadik világban úgy hitték, hogy a nemzetépítés végső Bóron megoldja az alulfejlettség problémáját. A Kelet országokban a szocializmusban hittek.

A gazdasági válság heves visszatérése, amely a növekedés korának végét jelezte, a háború utáni rendszert alkotó három modell közös terméke, a bolygó összes régióját mély és tartós strukturális válságba taszította, és egyetlen mutató sem látszik jelezni az alagút végét akár Nyugat, akár Kelet, akár Dél számára.

A nemzetközi pénzügyi rendszer mindig is szorosan igazodott a világrendet szervező struktúrákhoz: a kapitalizmus minden egyes szakaszában megvolt annak sajátos pénzügyi megfelelője. Ez a háborút követő periódusban tökéletesen illeszkedett az Egyesült Államok

hegemóniájához. A pénzügyi rendszer volt az egyik eszköz az USA hegemóniájának érvényre juttatásához szövetségeseivel és a harmadik világ országaival szemben. A szocialistának nevezett országok, lekapcsolódván a világkapitalizmus pénzügyi és monetáris rendszeréből, kivonták magukat a hegemonia hatóköréből.

1945-ben a Bretton Woods-i viták során két álláspont ütközött. Keynes, amikor egy nemzetközi pénz kibocsátására felhatalmazott világjegybank felállítását javasolta, a hanyatló imperialista nemzetek, mindenekelőtt Nagy-Britannia pozícióját védelmezte. A nemzetközi valuta értékének a „kulcsvaluták” piaci kosarához kötése stabil kompromisszumot előfeltételezett az Egyesült Államok és alárendelt szövetségesei között. A Szovjetuniót és szövetségeseit kizárták volna a megegyezésből. Az Egyesült Államok útját állta e megoldási javaslat megvalósulásának, és a dollárt tette meg egyetlen kulcsvalutának, az arannyal egyenértékűnek, egy rögzített dollár-arany árfolyam révén. A rögzített árfolyamok rendszere lehetővé tette a valuták USA dollárral szembeni leértékelését, összhangban a nemzetgazdaság relatív hanyatlásával.

Amint az amerikai hegemonia hanyatlása a dollár konvertibilitásának 1971-es felfüggesztésével kezdetét vette, az egész rendszer kérdésessé vált. Az Egyesült Államok folytatódó hanyatlása mindazonáltal nem eredményezte önmagában a pénzügyi rendszer reformjának beindulását, ahogyan Nagy-Britannia 1880-as években kezdődő hanyatlása sem taszította le trónjáról a font sterlinget egészen 1931-ig. Ha ma valaki megpróbálná fenntartani a dollárstandardot, a pénzügyi rendszer az 1930-tól 1945-ig tartó periódushoz hasonló zűrzavar és felbomlás állapotába zuhanna.

II.

A lebegő árfolyamok 1971-ben elfogadott rendszere nem igazi megoldás, csupán a rend hiányának az elismerése. Mi több, kihangsúlyozza a termelési szint változása által nem indokolt árfolyamingadozásokat: a gyenge, 4 francia frank értékére süllyedő dollárt a hetvenes években, a 80as évek erős reagani dollárját, amely felkúszott egészen 10 frankig, majd újból visszazuhant.

Számomra egyértelmű, hogy a hegemonia sokféle alakban mutatkozik meg, különböző és egymást kiegészítő szinteken fejt ki működését. A hegemonia nem redukálható a „gazdasági hatékonyságra”, a világpiaci „versenyképességre”, még ha végső soron ezen alapul is, és nemcsak a pénzügyi dominancia eszközével juttatható érvényre. Ugyanolyan fontos az Egyesült Államoknak, a világ csendőrének a katonai szerepe. Ez a szerep most erősödni fog a Szovjetunió összeomlása miatt, az ugyanis korábban korlátokat állított az Egyesült Államok harmadikvilágbeli beavatkozása elé.

Ma gyakran hallani azt a kijelentést, hogy ez a katonai hegemonia már nem tart sokáig, mert túl sokba kerül, és az amerikai társadalom - amint azt Clinton megválasztása is mutatja - nem hajlandó állni a költségeket. Fenntartásaim vannak a tézissel szemben, legalább két ok miatt. Az első ok, hogy az USA katonai kiadásainak komoly csökkentése legalább olyan mély gazdasági válságba döntené az országot, mint amilyen a 30-as évekbeli volt. Sweezyvel és Magdoffal együtt azok közé tartozom, akik szerint a kapitalizmus olyan társadalmi formáció, ahol állandó a túltermelésre való hajlam, amelyben a „válság” a dolgok rendes állapota, és a fellendülést kell speciális tényezőkhöz való folyamódással magyarázni. Így az 1930-as években az Egyesült Államok csak úgy tudott kikászálódni a válságból, hogy fel (sőt túl-) fegyverezte magát a második világháború alatt és az azt követő években. Ma az Egyesült Államok gazdasága hihetetlenül deformált: a gazdasági tevékenységnek majdnem egyharmada függ közvetlenül vagy közvetve a katonai-ipari komplexumtól; ezt az arányt a Szovjetunió csak a Brezsnyev-korszakban érte el. A második ok, hogy a katonai hegemonia kifizetődő, épp azért, hogy a dollár kulcsvalutaként szerepel. Ezért ha Washington belemenne a világ színpadán játszott szerepének a csökkentésébe, abba, hogy megossza „kötelezettségeit” Európával és Japánnal, az meggyorsítaná a nemzetközi pénzügyi rendszer reformját, a dollár privilégiumának elvesztését, s egyúttal - távolról sem megtakarítást jelentene, hanem - elapasztaná az USA számára kedvező tőkeáramlást.

E bonyolult helyzetben minden afelé mutat tehát, hogy a mostani válság hosszan elhúzódik majd. Ezért van az hogy a mértékadó körök nyilatkozatainak középpontjában a válság további alakulása és nem az abból való kilábalás áll. Például nem a munkanélküliség csökkentéséről beszélnek nyugaton, hanem a vele való „együttélésről”. „Kétfokozatú gazdaság”-ot emlegetnek, és így tovább. E logikával összhangban a legerősebb partnerek igyekeznek a válság terheinek minél

nagyobb részét a leggyengébb partnerekre - a déli és most már a keleti perifériákra - áthárítani annak érdekében, hogy a válság következményei ne öltsenek drámai méreteket odahaza, még ha az ilyen taktika nem is segít megoldást találni a válságra. Innen nézve a válság menedzselése legalábbis még egy darabig fenntartja a ma létező nemzetközi pénzügyi rendszert, habár napjai meg vannak számlálva. Ám egy idejétmúlt rendszer ilyesfajta őrizgetése mindenféle megrázkódtatás közepette felidézi az összeomlás veszélyét, mint 1930-ban, amikor is a sterling-standard olyan fékevesztett rivalizálás előtt nyitott utat, amely már a háború első előhírnöke volt.

III.

Ha viszont ez a helyzet, érdemes megvizsgálni a szakértők által felkínált s időnként diplomáciai megfontolások tárgyává tett alternatív javaslatokat.

E javaslatok mindegyikének kiindulópontja az a helyes és lényeges megfigyelés, hogy a háború utáni években tovább mélyülő globalizálódás immár minőségileg új szakaszához érkezett. A nemzeti termelési rendszerek, amelyek a világkapitalizmus centrumaivá váló nemzeti-polgári államok történelmi teremtményei voltak, egyre inkább felbomlanak, és helyükbe lép egy világméretű termelési rendszer. A perifériák már egy minőségileg új rendszerbe integrálódnak az iparosodás révén.

E megfigyelésből az a logikus következtetés adódik, hogy a világkapitalizmusnak minden téren világszervezetre van szüksége, pénzügyi téren egész bizonyosan, de politikai téren is. Szükség van egy „világjegybankra”, és ezzel együtt a bank által kibocsátott új világpénzre - vagy ha nem, akkor szükség van egy világállamra, de legalább valamiféle ténylegesen hatékony politikai világszervezetre.

Elmondható, hogy ez a fajta gondolatmenet komolyan veszi a liberális érvet: a világiacnak minden téren az integráció irányába kell fejlődnie, azaz fel kell számolni az áruk és szolgáltatások, a tőke és a munkaerő szabad mozgásának minden korlátját, meg kell nyitni az utat a népesség vándorlása előtt éppúgy, mint a termékek és a tőke mozgása előtt. Ez az érteleme a „világállam” építésének.

Ám rögtön látni kell, hogy ez a terv teljesen utópisztikus, és így azok a javaslatok is, amelyek e terv logikáján alapulnak, különösen a világpénzt illetően. A mi valódi világunk a világgazdaság globalizálódásának ellentmondásos voltára épül, és még sokáig erre fog épülni. Ez az ellentmondás egyfelől azon a csonka piaci rendszeren alapul, amely magában foglalja az árukkal és a tőkével való kereskedést, de kizárja a munkaerő vándorlását, másfelől pedig a nemzetállamnak mint a politikai és

társadalmi életet szabályozó struktúrának a makacs fennmaradásán. Ez az ellentmondás, mely kitermelte és újratermeli a világ polarizációját, végzetes lesz a kapitalizmusra nézve.

Most térjünk vissza a nemzetközi pénzügyi rendszerrel kapcsolatos javaslatokhoz. Szám szerint három ilyen létezik.

Az első a visszatérés az aranyhoz, „mely egyedül képes ellenállni az áradat sodrásának”. Ezt a lehetőséget kizártnak tartom, nem mintha a kapitalizmus végérvényesen megszabadult volna ettől a régi fétistől. Ellenkezőleg, a kapitalizmus alapvetően fétisiztikus természete mindig megmarad. Azért zárom ki ezt a lehetőséget, mert a pénzügyi rendszerek egy olyan árupénzzel való szabályozása, melynek termelése jórészt független egyéb gazdasági megfontolásoktól, a „szabadverseny”, premonopolisztikus kapitalizmus szabályozásához volt megfelelő. E mára már ellehetetlenült szabályozási módnak egyetlen alternatívája a hitelek szabályozása.

A második javaslat ezért egy világjegybank felállítását irányozza elő, amely nélkül lehetetlen volna egy hasonló hatalommal felruházott politikai intézmény létrehozása. A néhai Robert Triffinnek régóta ez volt a kedvenc témája. Bizonyos értelemben ez Európa választott útja: közös pénz megteremtése (melyet egy közös központi bank bocsát ki) még a közös politikai hatalom létrehozását megelőzően. A javaslat emlékeztet Keynes 1945-ös ajánlásaira, amennyiben az Egyesült Államok, Európa EU-ba tömörült része és Japán közti kompromisszum megszilárdítását irányozza elő. De vajon tehetsége-e ez a megszilárdítás? Nem naív-e kissé ez a kérdésfeltevés? Mit lehetne tenni a közösen hozott szabályok betartásának a kikényszeríthetősége érdekében, amikor nincsenek szankciók, amelyekkel a rendszerben résztvevő nemzeteket sújtani lehetne? A közgazdászok nem hajlandók tudomásul venni, hogy a gazdasági döntések csak akkor keresztülvihetőek, ha az általuk előfeltételezett politikai és társadalmi kompromisszumok elfogadhatóak, ezzel egyfajta utópisztikus ökonomizmus térhódítását segítik elő. Amint azt látni fogjuk, egy európai - és nem világot átfogó bank létrehozása nemcsak hogy minden bizonnyal lehetséges, de egyenesen alapvető, ha Európa őszintén törekszik a politikai konföderáció megteremtésére. Arról is szót ejtek majd, hogy miért csakis egy történelmi társadalmi megegyezésre alapozva valósítható meg mindez, éppúgy, ahogyan a kontinens nemzetállamai is történelmi osztálykompromisszumokra épültek.

Akárhogy is, ennek az alternatívának a fejlett világ partnereire való rákényszerítése egyet jelentene a Dél és a Kelet alulfejlett országainak a csendes „rekompradorizálásával” vagy „felosztásával”. Azzal együtt, hogy a fejlett világbeli partnerek e téren jól megértik egymást - Németország például újból nekiláthat, hogy megvalósítsa Bismarck óta dédelgetett álmát, és „latin-amerikanizálja” Kelet-Európát - egész nyilvánvaló, hogy egy ilyen rekompradorizálás erőteljes és szakadatlan intervenciókat von maga után, amelyek e folyamat által kiváltott lázadások elfojtásához szükségesek.

Elérkeztünk a harmadik javaslathoz, amely szerint ki kell terjeszteni a pénzügyi kompromisszumot a harmadik világra Délen és Keleten egyaránt. Ez volt az „Új Nemzetközi Gazdasági Rend”-re vonatkozó javaslat, melyet a Hetek csoportja terjesztett elő 1975-ben. Egy nemzetközi közösség által felügyelt nemzetközi valuta kibocsátását indítványozták, amely kezdetben együtt forogna a már használatban lévőkkel (dollár, arany és más tartalékeszközök). Nyíltan megfogalmazták annak szükségességét, hogy e pénz kibocsátását valamilyen módon a gazdasági fejlődéshez kössék. Mint tudjuk, a javaslatot elutasították, és egy kisebb jelentőségű nemzetközi pénz mellett döntöttek, amelyet az IMF bocsát ki Különleges Lehívási Jogok (SDR) néven. A vereség oka számomra nyilvánvaló: a javaslat arra a feltételezésre épült, hogy az alapvető probléma meg van oldva, azaz a centrumországok belemennek a perifériák gyorsított és viszonylag autonóm fejlődésébe. Ennek szolgálatába szerették volna állítani a pénzügyi eszközt, és ez utópia volt, mert ellentmondott a reálisan létező kapitalizmusnak.

IV.

A most következő javaslatok összhangban vannak a világ politikai berendezkedésének egy alternatív elképzelésével, a sokközpontú regionalizáció koncepciójával. Ez utóbbi kiindulópontja az az állítás, hogy a nemzetek és a régiók eltérő problémákkal küszködnek, és tekintettel az egyenlőtlen fejlődésre, ez nem is lehet másképp. Ebből magától adódik az elsődleges célkitűzés: csökkenteni kell ezt az egyenlőtlenséget, mely a kapitalizmus világméretű expanziója által előidézett polarizáció megnyilvánulása. A koncepcióban van helye a globalizációnak is, de csak olyan formában, amely segíti az elsődleges cél teljesülését. Felismeri ugyanakkor, hogy egy magasabbrendű világfejlődés megvalósulásához elengedhetetlen a régiókon belüli szolidaritás és autonómia, melynek olyan intézmények és mechanizmusok révén kell artikulálnia a világrendszerben, amelyek létüket az egyenlőtlen fejlődés örökségének köszönhetik. Végezetül, a gazdaság és a pénzügyek szabályozását vezérlő elvekhez a koncepció minden szinten párhuzamos javaslatokat kapcsol a politikai intézményekre vonatkozóan.

Ez egy voluntarista terv. Pontosabban, ha „utópiának” tekintjük is, nem ugyanabban az értelemben utópikus, mint a világ piac általi szabályozása. Az utóbbi egy törölmetszett utópia. Ha valaki megpróbálja megvalósítani, az eredmény csak katasztrófa lehet. Az általunk javasolt tervezet ezzel szemben, ha belefognak, fokozatos javulást eredményez a megcélzott területeken. Ezért csak abban az értelemben nevezhető utópisztikusnak, hogy a jelenleg domináns politikai erők nem ilyen irányban működnek. E terv megvalósítása előfeltételezi a mérvadó erők és érdekek, valamint a jövőképek markáns átalakulását.

A szóban forgó régiók szinte maguktól adódnak. Míg az Egyesült Államok (tulajdonképpen hozzávéve Kanadát is, de Mexikót nem), Kína és India (demográfiai súlyuknál fogva), Japán (történelménél fogva) önmagában is kitesz egy-egy „régiót”, a világ összes többi országának meg kéne barátkoznia az alábbi nagy régiókba való integrálódás gondolatával: Európa (Kelet és Nyugat), az egykori Szovjetunió, az arab világ, Fekete-Afrika, Délkelet-Ázsia, Latin-Amerika.

A problémák, amelyekkel ezek a régiók szembenéznek, túl különbözőek ahhoz, hogy bárki azt gondolja, a fejlődésnek egyazon vonalát kell követniük. Semmi sem indokolja például, hogy a kamatláb mindenütt ugyanakkora legyen, vagy hogy a tőke szabadon áramolhasson bárhová, ahol a legmagasabb hozadékat kapja. Az IMF és a pénztőke világpiaca helyébe a régiók fejlődési vonalaihoz kapcsolódó monetáris és finanszírozási intézményeket kell kifejleszteni.

Európa EU-hoz csatlakozott része ebbe az irányba tart, habár bizonyos értelemben Európa a „beteg ember” a régiók közt, mivel az előtte álló feladatnak egy tisztán ökonomista felfogását dolgozta ki („integrált piac”, semmi több), és most szembetalálja magát egy súlyos problémával, az ennek megfelelő közös politikai erő létrehozásának kérdésével. Ám míg a feladat szociális vetülete megoldásra vár, addig a közös piac, mely üres váz csupán, irdatlan társadalmi (következésképpen politikai) konfliktusokat fog szülni. Az európai nemzetgazdaságok egységesülésének továbbvitele egy olyan állam, esetleg föderális állam szabályozó tevékenységét igényli, amely képes érvényt szerezni egy integrált piac szintjén megkötött tőke-munka kompromisszumnak. A hagyományos jobboldal természeténél fogva sohasem fogja megérteni ezt a szükségszerűséget, mivel a rövidtávú „különbségek” kiaknázásához kötődik. Ahogyan nem is oly rég a munkásmozgalom volt az, amelyik keresztülvitte a szociális kompromisszumot az európai nemzetállamok szintjén, úgy ma csak egy bátor és messzire tekintő baloldal tudna európai léptékben utat mutatni. Végző soron életre kellene hívni egy rendszert, mely kibocsátana egy összeurópai pénzt. Ez olyan mértékben helyettesítené a nemzeti valutákat, amilyen mértékben a közös finanszírozási és monetáris intézményeknek legitimitást adó közös politikai szerkezet irányába való fejlődés előrehaladt.

Vajon Kelet-Európa be tud-e integrálódni az európai rendszerbe? Talán igen, de csak ha a nyugat európaiak nem úgy kezelik, mint saját „Latin-Amerikájukat”. Ahhoz, hogy az Európán belüli

egyenlőtlen fejlődést leküzdjék, olyan páneurópai intézmények kiformalódására van szükség, amelyek tolerálják az eltérő játékszabályokat a kontinens két térfelén. Hosszú átmenetre lesz tehát szükség ahhoz, hogy az európai gazdasági és politikai integráció elérje végpontját.

Oroszország és az egykori Szovjetunió többi állama hasonló helyzetben van, még akkor is, ha Oroszország méreténél fogva potenciális nagyhatalom marad. A kooperáció és az integráció helyreállítása ezen országok között elkerülhetetlen, ha nem akarják szembetalálni magukat az egyenlőtlen fejlődés okozta robbanásveszéllyel.

Az európai konstrukció még EU-tagokra redukált formájában is ki van téve annak a veszélynek, hogy ismét megfeneklik a létjogosultságával kapcsolatos elbizonytalanodás közepette. A nyugat-európaiak egyet nem értése Kelet-Európának és a volt Szovjetunióknak a periferizálását illetően felfedi a magában az EU-ban meglévő konfliktusokat. Ezt az egyet nem értést a keleti országok egymásközi konkurenciaharca is felerősíti - a csehek különválnak a szlovákoktól, mert azt gondolják, hogy ezzel közelebb kerülnek az EU-hoz való csatlakozáshoz, a horvátok siettetik Jugoszlávia összeomlását, a balti országok és az ukránok leválasztják magukat az oroszoktól hasonló megfontolásokból stb. Szinte nyilvánvaló, hogy egy ilyen döntés afelé viszi Németországot, hogy támadásba lendüljön, kieroszakolja partnereitől, hogy kövessék egészen addig a pontig, ahonnan már elfogadhatatlan a helyzet számukra, és az Európa-építmény szétzilálódik. E forgatókönyv megvalósulása esetén az európai központi bankot - mely valójában a Bundesbank függelékévé lesz az a veszély fenyegeti, hogy inkább egy német, semmint egy európai eszme időleges eszközévé fog változni.

A harmadik világ régióinak problémái annyiban eltérőek, hogy szembeszökőbb az „alulfejlettségük”. Ennek következtében: 1.) ezek az országok és régiók kevésbé mélyrehatóan integrálódtak a kiépülőben lévő globális termelési rendszerbe: Koreát, Tajvant és Szingapúrt, az egyedüli fontos kivételeket leszámítva (Hongkong ugyanis részben Kínával egyesült) a harmadik világ összes félig iparosodott országában a termelési rendszernek csak körülhatárolt szegmensei integrálódtak az új globális gazdaságba, 3.) vannak köztük még kevésbé, gyakorlatilag egyáltalán nem integrálódtak országok is, és különösen igaz ez a „negyedik világ” országaira, 3.) ezek egyenlőtlenül fejlődött országok, és a háború utáni fejlődés csak kihangsúlyozta ezt az egyenlőtlenséget, amely még most is elválasztja a félig iparosodott országokat a negyedik világtól, 4.) mindezen okok folytán regionális Észak-Dél társaságok rántják magukhoz őket, melyek kollektív autonómiájuk kárára tevékenykednek.

Ilyen körülmények között a regionális pénzügyi intézmények létesítése nem prioritás. Mielőtt ez napirendre kerülne, keresztül kell menni néhány előkészítő fázison, mely során különös súlyt kell fektetni a jól átgondolt, produktív irányultságú kölcsönösségre. Ezen a fokon az olyan nemzetközi

pénzügyi intézmények a legmegfelelőbbek, mint a többoldalú klíringgel, fizetési unióval stb. kapcsolatos megállapodások, amelyek részben felszabadítják a nemzeteket a kulcsvaluták tartalékolásának kényszere alól. Ám magától értetődik, hogy a regionális gazdasági integráció felé való haladás - itt éppúgy, mint másutt - megköveteli a nemzeti gazdaságpolitikák újbóli közelítését. A „szövetségi” szervezetkezdemények beindítását nem kell halogatni, épp ellenkezőleg. Elképzelhető, hogy a nemzeti rendszerek demokratizálásával párhuzamosan az arab népek, az afrikai népek, a latin-amerikai népek és a délkelet-ázsiai népek szövetségei fokozatosan felváltják a jelenlegi államalakulatokat.

A regionális gazdasági, pénzügyi és politikai intézmények eme együttese magától értetődően nemzetközi tárgyalásokat tesz szükségessé. Pénzügyi téren az újjáalakított IMF a dollár, a jen, az európai valuták, a rubel és a harmadik világ régiói közti fizetési megállapodások egymásközti viszonyainak szabályozásában leli meg új funkcióját. Ez a reform azonban nem bontakozhat ki a maga teljes jelentőségében, amíg a másik oldalon az ENSZ nem alakul át az USA és északi partnerei politikáját keresztülverő intézményből a nemzetközi ügyek valódi intézőjévé. Ebben a szellemben a Világbankot, amely egész mostanáig az Észak bankja a Déllel szemben, hasonló módon meg kell reformálni, s így egy olyan nemzetközi tőkepiac kezdeményévé válik, mely a regionális szinten összehangolt fejlődési politikákat támogatja.

Utópisztikus terv? Véleményem szerint az egyetlen út, amely segíthet megtalálni a tragikus válságból kivezető utat.

(fordította: Matheika Zoltán)

(Forrás: Monthly Review, 1993 október)

John Smith:

Gazdaságpolitika és fejlődés

Előadás a Szocialista Internacionálé 1994. február 21-én, Genfben rendezett konferenciáján,
a Nemzetek Palotájában

Nagy öröm számomra, hogy üdvözölhetem küldötteinket és vendégeinket ezen az összejövetelen, amit az 1944-es Bretton Woods-i konferencia 50-dik évfordulójának szenteltünk. Nagy öröömre szolgál az is, hogy itt, az Egyesült Nemzetek európai központjában üdvözölhetem Önöket. Genf olyan város, amelynek történelmében a nemzetköziség mindig fontos szerepet játszott. A II. világháború előtt a Népszövetség székhelyéül szolgált, napjainkban pedig az ENSZ számos szakosított intézményének és sok nemzetközi összejövetelnek ad otthont.

Ez a genfi összejövetel alkalmat ad arra, hogy áttekintsük a világgazdaság jelenlegi helyzetét, és hogy megvizsgáljuk azokat az elveket és intézményeket, amelyekről úgy gondoljuk, hogy jövőben irányítanak minket.

Az évfordulók általában alkalmat adnak arra, hogy az emberek visszatekintsenek elmúlt időkre - én ma azonban azt szeretném, ha inkább a jövőre gondolnánk és fontolóra vennénk azt a fajta világot, amelyet az elkövetkező évszázadban magunknak és gyermekeinknek felépíteni szeretnénk. Manapság az események olyan gyorsan és kiszámíthatatlanul peregnek - ki tudta volna például megjósolnia német újraegyesítést, vagy a Szovjetunió nagyrészt békés szétesését -, hogy alig bírunk lépést tartani a történelem menetével, ahelyett, hogy előtte járnánk.

Úgy gondolom, hogy tanulnunk kellene abból a magabiztosságból és előrelátásból, amellyel a háborút követő világ építőmesterei eltervezték a jövőt. Már a II. világháború alatt, - egy olyan korszakban, amikor a szövetségesek még nem voltak biztosak a győzelemben, - megszületett egy új nemzetközi rend tervezete. Az 1941-es Atlanti Charta és az 1944-es Bretton Woods-i konferencia olyan események voltak, amelyek igyekeztek előre elképzelni az elkövetkezendő új világ politikai és gazdasági rendszereit.

Ma tehát az a feladatunk, hogy olyan reformokon gondolkozzunk, amelyek biztosítanak azt, hogy nemzetközi gazdasági intézményeink megfeleljenek egy bizonytalan, de izgalmakkal teli jövő kihívásának. Amit ma tennünk kell, az az, hogy elkezdjük „újraalkotni” az Egyesült Nemzetek és Bretton Woods intézményeit; korszerűsítve őket, valamint szerepkörüket és kötelezettségeiket úgy átalakítva, hogy azok megfeleljenek egy új és gyorsan változó világ igényeinek.

Sürgősen életet kell lehelni nemzetközi gazdasági rendszerünkbe, mivel a világ gazdasági kihívásai mérhetetlenek. Az iparilag fejlett világ nagy része még mindig a recesszióval küzd. A növekedés alacsony és a munkanélküliség túl nagy - ez utóbbi idén az OECD országokban elérheti a 36 milliót. Kelet-Európa feltörekvő demokráciái és a volt Szovjetunió komoly gazdasági problémákkal küszködnek akkor, amikor újonnan kivívott szabadságukat igyekeznek megszilárdítani.

Nyitott nemzetközi kereskedelmi rendszerünket a „foszd-ki-szomszédodat” politikák és a protekcionizmus fenyegeti. Tekintsük például az USA és Japán közötti egyre erősödő vitát nem sokkal az Uruguay-forduló lezárása előtt. Még csak mostanában kezdünk szembeszállni a környezeti problémákkal és csak most igyekszünk a fenntartható növekedés és fejlődés új modelljeit kidolgozni.

A fejlődő országoknak juttatott támogatások és segélyek szintje stagnál, miközben a legszegényebb országok többségét még mindig adóssághegyek, szegénység és betegségek jellemzik.

Ezek ismeretében elégedettek lehetünk-e azzal, ahogyan a nemzetközi államközösség szembeszáll napjaink kihívásaival? Úgy gondolom, az OECD, a Világbank, az IMF, a GATT, maga az ENSZ, és természetesen a G7 által rendezett nemzetközi konferenciák tömkelege ellenére sem lehetünk elégedettek.

Három olyan feladatot vázlok fel, amellyel a nemzetközi közösségnek szembesülnie kell. Először is azt kell megvizsgálni, hogy milyen lépések szükségesek a világméretű fenntartható növekedés biztosításához. Másodsorban a nemzetközi gazdaságpolitikai döntéshozatal szerkezetének vizsgálatára lenne szükség. Harmadrészt azokat az elveket kellene meghatározni, amelyek a 21. század gazdaságpolitikáinak alapját képezhetik majd.

A következő hónapban az amerikai kormány speciális találkozót rendez a G7 számára. Úgy gondolom, hogy ez a találkozó nemcsak a munkahelyekkel kellene foglalkoznia az ipari országokban, hanem a gazdasági növekedéssel világszerte. Véleményem szerint a következő négy pontot kellene a G7-nek figyelembe vennie.

Először: szükség lenne a kamatlábak szintjének összehangolt csökkentésére Európában, hogy teljes mértékben ki lehessen használni a Bundesbank korábbi kamatláb-csökkentéséből származó előnyöket. A főbb európai gazdaságokban az alacsonyabb kamatláb hozzásegíthet a világméretű gazdasági növekedés megindításához és fenntartásához. Mindez elsősorban Nagy-Britanniát érinti, ahol a jelentős adóemelések nagy mértékben sújtják a fogyasztókat.

Másodszor: a G7-nek fenn kell tartania a gazdasági infrastruktúrába, technológiába, és emberi erőforrásba való közösségi és magánberuházásokat, hogy ezáltal segítsék a gazdasági hatékonyságot és a munkahelyteremtést. Ilyen intézkedésekre különösen szükség van Európában, ahol nagyobb

szerepet lehetne szánni az EU beruházási bankjának az infrastrukturális beruházásokban és a munkahelyteremtésben - ahogy azt Jacques Delors bizottsági elnök is javasolta.

Harmadszor: a G7-nek legalább bele kellene egyeznie az SDR-nek az IMF ügyvezető igazgatója által javasolt újraelosztásába. Az újraelosztás visszaállítaná az SDR részesedését a nemzetközi tartalékokban az elmúlt két évtized szintjére, egy olyan időszakban, amikor az inflációs nyomások nagyon tompítottak. Az újraelosztás nélkül Kelet-Európa és a Harmadik Világ sok országának tartalékolási kerete továbbra is merev maradna, ami arra kényszerítené őket, hogy csökkentsék a belső keresletet és az importot olyan időszakban, amikor az létfontosságú import iránti igényük intenzív és teljesen indokolt. Egy SDR-allokáció éppen megfelelő időben olajozná meg a nemzetközi kereskedelem fogaskerekeit, és erősítené a növekedést és a recesszióból való kilábalást a világgazdaságban.

Negyedszer: az adósságelengedés új formáit kellene kidolgozni Közép-Afrika legszegényebb, adósság sújtotta országai számára. A kétoldalú kormányzati hitelek esetében alkalmazott leírások elvét (amely Trinidad Terms néven került elfogadásra) kellene alkalmazni a multilaterális bankokkal szembeni tartozások esetére is. Ezen kívül az IMF Kibővített Szerkezeti Kiigazításai Alapja több forrást biztosíthatna, amit a Valutaalap aranykészletei egy részének eladásával finanszírozhatna.

Ezek azok a fő intézkedések, amelyeket véleményem szerint a következő G7 találkozón meg kellene vitatni és egyáltalán az összes más nemzetközi fórumon is - az Alap és a Világbank tavaszi gyűlésén, az OECD-ben, és az ipari országok júliusi gyűlésén Nápolyban.

Az eddigi tapasztalatok alapján azonban attól tartok, hogy ezen események sorozata sem lesz más, mint egy nemzetközi gazdasági ringlispál, ahol a döntések meghozatalát egyik összejövetelről a másikra tologatják. Mindez elvezet második fő témámhoz, nevezetesen, hogy a nemzetközi gazdaságpolitikai döntéshozatalnak új intézményekre van szüksége.

Jelenleg egy olyan nemzetközi intézményi tálakmányunk van, amelynek nagy részét közvetlenül a háború utáni korszakból örököltük. Itt vannak a Bretton Woods-i ikrek, az IMF és a Világbank. Itt van az ENSZ és a szakosított intézmények rendszere. Itt van az OECD és a G7csoport. Azt hiszem, eljött az idő, hogy megkíséreljük összeszedni a nemzetközi közösség erejét, és azt hiszem, ezt a munkát az ENSZ keretein belül kell elvégezni.

A legutóbbi bizottsági ülésen, tavaly júliusban, felvettem, hogy a G7-nek fontolóra kellene vennie, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának gazdasági szárnyává váljon. Egy ilyen szerv átvehetné a G7 jelenlegi munkáját, de jelentősen megnövelt tagsággal, amely jobban tükrözné a világgazdaság változó dinamikáját. Mint ahogyan az ENSZ Biztonsági Tanácsa még mindig az 1945-ös helyzetet tükrözi, a G7 is kezd egy kissé elavulttá válni. A távol-keleti és a latin-amerikai országok kezdenek

nagyon is feltûnô nyomokat hagyni a világgazdaságban, és nemsokára már részt akarnak venni a nemzetközi gazdaságpolitikai döntéshozatalban is.

Logikailag a következô lépés az lenne, ha a Bretton Woods-i intézmények is bekerülnének az új Gazdasági Tanács szárnyai alá. Jelenleg mind az IMF, mind a Világbank meglehetősen távol marad az ENSZ-szervezet többi részétôl. Részben ezt tükrözi az a tény, hogy a Bretton Woods-i konferencia idôben megelőzte az ENSZ megalakulását, és azért is így van ez, mert a az Alap és Világbank döntéshozatali mechanizmusaiiban a fejlett ipari országok, mint legfôbb részvényesek játsszák a döntô szerepet.

Változnak az idôk. A hidegháború vége óta az Alap és a Világbank is új tagokkal bôvült Kelet-Európából és máshonnan. Ennek eredményeként szinte teljesen univerzálissá váltak, az ENSZhez hasonlóan. Részvényeseik struktúrája is változik, amint új erôs régiók kapcsolódnak be a világgazdaságba. Természetesen Japán a csendes-óceáni térségbôl vezeti a sort. Fentiek miatt a Bretton Woods-i intézmények és az ENSZ közötti különbség egyre csökken. Ha egyezsége lehetne jutni az ENSZ Gazdasági Tanácsának létrehozására vonatkozóan, akkor ésszerű lenne világosan meghatározni a Bank és az Alap felelôsségi körét is.

Véleményem szerint létezik egy másik eset, ahol még radikálisabb átszervezésre lenne szükség. Az IMF-t azért hozták létre, hogy rövid távú fizetésimérleg-problémákkal foglalkozzon. A Világbank ezzel szemben a fejlődést elôsegítô hosszú távú projektek finanszírozására lett volna hivatott. Manapság a két szerep közötti különbség meglehetősen elsikkadt. Az Alap olyan hiteleket is nyújt Kelet-Európában és a Harmadik Világban, amelyek nem csupán rövid távú fizetésimérleg-problémák kiküszöbölésére irányulnak, hanem gazdaságaik alapvetô strukturális átalakítására is. A Világbank eközben elmozdult a projektfinanszírozás felôl a gazdaságpolitikai tanácsadás és az ún. szerkezeti kiigazítás finanszírozása felé.

E két intézmény egyre inkább ugyanazt a feladatot látja el - és a nagyrészt egybehangzó kritika szerint mindketten rosszul. A fejlődô országokkal foglalkozó kritikusok szeretik e párost egy kínvallató kettôs szerepéhez hasonlítani. Az Alap végzi el a piszkos munkát, a Világbank pedig teát és támogatást nyújt.

Úgy gondolom, hogy komolyan meg kell fontolni az Alap és a Világbank egy szervezetbe való olvasztását, és ugyanakkor az új szervezetet egy közelebbi és jobban együttmûködô kapcsolatba kellene hozni az ENSZ fejlődést támogató specializált intézményeivel - mint az ENSZ fejlesztési programja, a világelelmezési program és az UNICEF. Egy ily módon egyesített Alap és Világbank adminisztratív költségei csökkennének, és - remélem - hatékonyabbak lennének a források mobilizálásában és a gazdaságpolitikai tanácsadásban. Tisztában vagyok azzal, hogy ez a javaslat nemtetszést fog kiváltani Chevy Chase, Maclean és más washingtoni negyedekben - de az IMF-nél és

a Világbanknál dolgozó közgazdászok hada már mind gyakorlottak a strukturális átalakítások leküzdésében.

A politikai döntéshozatal egyszerű átstrukturálása természetesen nem biztosítja a hatékonyabb működést. Én azonban hiszem, hogy pozitív eredményekkel járna, ha a nemzetközi közösség figyelmét egy olyan ENSZ Gazdasági Tanácsra fordítaná, amely magasabb státusszal bírna, mint a G7, és amelynek teljes felügyelete lenne a nemzetközi pénzügyi intézmények átalakított rendszere felett.

Egy átszervezett ENSZ szintén lehetőséget adna, hogy újra kihangsúlyozzuk azokat az alapvető elveket, amelyek szerintem a modern gazdaságpolitikának alapulnia kell. Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya jó kiindulópontként szolgál, amely szerint „Mi, az Egyesült Nemzetek népei... előmozdítjuk valamennyi nép gazdasági és szociális előrehaladását”. Amit az ENSZ Alapokmány is olyan világosan megfogalmaz, az az, hogy feltétlenül szükség van a nemzetközi gazdaság szociális dimenziójának helyreállítására.

Európában, úgy vélem, nem építhetünk addig piacot az üzlet számára, amíg nem hozunk létre az emberek számára is közösséget, és ez a kijelentés a világ bármely más pontjára is igaz.

Számomra a gazdasági haladás és a társadalmi igazságosság egymástól elválaszthatatlanok. Ez az oka annak, hogy miért szeretnék olyan politikákat látni, amelyek elősegítik a növekedést, növelik a foglalkoztatottságot és az emberekbe való „beruházást”. Ez egy olyan megközelítés, amely azon az elven alapszik, miszerint a legértékesebb kincs az emberi tehetség és tudás. A gazdasági szaknyelv zsargonja szerint ez a humán tőkébe való befektetés. És ez egy olyan megközelítés, amely legalább annyira érvényes a legfejlettebb országokra, mint a legkevésbé fejlettekre.

Hogyan képesek a modern ipari társadalmak versenyképesek maradni és új munkahelyeket létrehozni, ha nem ruháznak be kellő mértékben a munkaerő képzésébe - amikor minden jel szerint a technológia magasabb szintje a munkahelyek nagyobb fokú rugalmasságát igényli? És hogy tudják az elmaradott országok leküzdni a szegénységet, ha nem ruháznak be az egészségügybe és népük oktatásába - amikor minden jel szerint a csecsemőhalandóság csökkenése és az iskolázottság magasabb szintje nemcsak közvetve befolyásolja, hanem az alapját képezi a gazdasági fejlődésnek?

Ezek azok a feladatok, amellyel nekünk, a Szocialista Internacionálnak meg kell küzdenünk. Mi a humán tőkébe való beruházásért, a nők és férfiak egyenlőségéért, a munkához való jogért szállunk síkra. Ember-központú gazdaságot akarunk, amelyben a piacok szolgálgják az embereket és nem fordítva. Az anyaország és a külföld közötti kapcsolatok és együttműködés pártján vagyunk. Mert tudjuk, hogy közösen cselekedve sokkal többet lehet elérni, mint bármely ország egymagában.

Ez az a gazdasági kép, amely szerintem a következő században fog alakot öltetni. Mai találkozómon remélem megvizsgálunk ezen elképzelések közül néhányat, és elkezdjük egy új tervezet létrehozását a világgazdaság számára. Bátraknak és törekvőknek kell lennünk, és követnünk kell George Bernard Shaw tanácsát, miszerint „egyesek nézik a dolgokat és azt kérdezik, miért - nekünk olyan dolgokat kell megálmodnunk, amelyek sohasem léteztek, és azt kell kérdeznünk, miért ne?”

A kételkedők biztosan a buktatókat keresik. Ők mindig rengeteg okot találnak, hogy miért nem lehetséges, sőt nem kívánatos a változás. Bizonyára a történelem tanulsága az, aminek köszönhetjük, hogy a kételkedőknél többen vannak azok, akik emlékeznek 1944-re, amikor a nemzetközi együttműködés és multilateralizmus elvei működésbe lendültek. Mert ezek az elvek és az őket megtestesítő intézmények voltak azok, amelyek egy addig soha nem látott fejlődés és haladás korát kiváltották.

Nagy változások korát éljük. Hatalmas kihívások és lehetőségek korát. Ez az a generáció, amelynek ki kell alakítania a hidegháború utáni világ képét. Nekünk kell újjáformálni a nemzetközi közösség intézményeit. Mi vagyunk a 31. század építészei - egy olyan világot igyekszünk felépíteni, amely békésebb és virágzóbb, mint eddig valaha. És ha mi tervezzük meg egy szebb jövő képét, készen kell állnunk arra, hogy változtassunk, és hogy azon gondolkozzunk, hogyan lehetne másképp. És ahelyett, hogy azt kérdezzük, miért, kérdezzük azt, hogy miért ne.

(fordította: Nagy Zsuzsa)

Peter Burnham:

A Bretton Woods-i megállapodás és a háborút követő újjáépítés (1945 - 1958)
- előadásvázlat -

Hogy felmérhessük, milyen előnyökkel jár Kelet- és Közép-Európában a szabad piacok - és különösen a kereskedelem és a nemzetközi fizetések liberalizálása - felé való elmozdulás, mindenekelőtt azt a folyamatot kell megérteni, amelynek során Nyugat-Európa a háborút követő időszakban áttért a bilateralizmusról a gazdasági multilateralizmusra. A „vissza Bretton Woods-hoz” jelszó bármiféle hangoztatása -- történjen az akár Paul Volcker és a Bretton Woods Bizottság, akár a „piszkos lebegtetés” jelenlegi rendszerével elégedetlen európai pénzügyminiszterek részéről, - könnyen félrevezető és zavaros lehet, ha e kijelentések mögül hiányzik az ún. Bretton Woods-i rendszer működése történetének részletes ismerete.

Céлом az, hogy eloszlassak néhány mítoszt a Bretton Woods-i rendszer eredményességével kapcsolatban. Elsősorban arról van szó, hogy a nyugat-európai újjáépítés nem a szabad piacok talaján ment végbe, és hogy azt a növekedést, amely a nyugat-európai gazdaságokban 1945 után végbement, komolyan veszélyeztette volna, ha az 1960-as évek előtt a szabad piac elve lett volna meghatározó. Másodszor pedig: úgy látom, hogy Bretton Woods meghatározó intézményeinek (IMF, Világbank) szerepét gyakran elferdítik a rendszer működésének értékelésénél. Ezek az intézmények nem voltak sem hatékonyak, sem elengedhetetlenül szükségesek a nyugat-európai helyreállítási folyamatban, és az 1960-as években kezdtek egészen más szerepet játszani ahhoz képest, amit Bretton Woods-ban felvázoltak.

Kunibert Raffer:

A Bretton Woods-i intézmények és az adósságválság - kritikai megközelítésben
- előadásvázlat -

Ha értékelni akarjuk a Bretton Woods-i intézmények 1982 óta betöltött szerepét, akkor azokat - véleményem szerint - inkább úgy tekinthetjük, mint az adósságprobléma részét, mintsem megoldásának kulcsát. Szervezeti felépítésükből következik, hogy nem tudnak kellő hatékonysággal működni. A Bretton Woods-i intézmények által hozott döntésekhez nem kapcsolódik pénzügyi felelősség: miközben meghatározzák ügyfelek gazdaságpolitikáit, nem vállalják a döntésekben rejlő kockázatokat. Akkor is ragaszkodnak a teljes visszafizetéshez, ha saját alkalmazottaik követnek el hibákat. Az így keletkezett károkat azonban a kölcsönt felvevőknek kell megfizetniük. A Bretton Woods-i intézmények még nyernek is saját hibáikból; a korábbi hitelekkel szemben a veszteségek finanszírozására nyújtott új hitelek nyújtásával. Ha a Bretton Woods-i intézmények tanultak valamit az elmúlt évezred során, akkor a szegény országok és a különösen érzékeny társadalmi csoportok fizették a tandíjukat.

Ez a kockázatmentes döntéshozatal - beleértve kártérítéstől való mentesség privilégiumát - egy teljesen abszurd rendszer, amely tökéletesen ellentmond a helyes irányításnak és a piac filozófiájának. A piacelvű rendszer legalapvetőbb szabálya szerint a gazdasági hatékonyság érdekében döntéseknek és kockázatnak szorosan össze kell kapcsolódniuk. Ha ez a kapcsolat hiányzik, és a döntéseket olyan hivatalnokok hozzák, akik nem tartoznak felelősséggel cselekedeteik következményeiért, akkor problémák egész sora jelentkezik. Az ún. Wapenhans jelentés - amely a Világbank Műveleti Ellenőrzési Osztályának régi és sokáig figyelmen kívül hagyott megállapításait hangoztatja - különösen súlyos elégtelenségekre hívja fel a figyelmet. A Bretton Woods-i intézmények rossz hatékonyságú és felelőtlen intézkedései nagymértékben hozzájárultak a jelenlegi nehézségekhez.

Egyáltalán nem meglepő, hogy az adós országok helyzete nem javult. Azon állítások ellenére, miszerint a legtöbb latin-amerikai ország kezd kilábalni az adósságválságból, a Bretton Woods-i intézmények saját adatai alapján kimutatható, hogy - talán Mexikó kivételével - a térségben még mindig komoly problémát jelent az adósság. Az adósságválság végének érzete elsősorban a-megtűrt késedelmes fizetéseknek tulajdonítható, és nem annak, hogy megnövekedett volna az időben való teljesítés képessége.

A fentiek alapján két elengedhetetlen javaslat fogalmazódik meg. Először is, a Bretton Woods-i intézményeket pénzügyileg felelőssé (felelősségrevonhatóvá) kell tenni. Az általuk megkárosított embereknek meg' kell adni a kártérítéshez való jogot. Ez azt is jelentené, hogy a Bretton Woods-i intézmények tevékenysége visszaszorulna kevesebb, de gazdaságilag életképesebb ügyletekre, mivel egyetlenegy projekt sem kívánatos, amely ráfizetéssel jár - legalábbis azok számára nem, akiknek fizetniük kell érte. Ha a Bretton Woods-i intézmények nem képesek elviselni a pénzügyi felelősséget, akkor felszámolásuk lenne gazdaságilag indokolt. Másodsorban, az adósságválságot olyan mechanizmus segítségével kell megoldani, amely a kötelezettségeket és a fizetőképességet összhangba hozza. Az Egyesült Államok megfelelő törvénye alapján kellene kialakítani a nemzetközi fizetéseképtelenségi eljárást, amely az érintett lakosságnak beleszólást biztosítana egy gazdaságilag életképes és társadalmilag elfogadható rendezési terv megvalósításának folyamatába.

Catherine Samary:

Az IMF és a jugoszláv válság
- előadásvázlat -

A 80-as években adósságválság volt Jugoszláviában - 20 milliárd dollár külföldi adósság jutott egy 25 millió főt számláló társadalomra. Az eladósodás okai a rendszer hatékonyságának csökkenésében (az 50-es és 60-as évek valódi eredményei és az akkor végbement jelentős fejlődés ellenére), valamint a világpiaci árak - elsősorban az olajár és a kamatlábak - drasztikus emelkedésének hatásaiban keresendők. A válság kifejlődésében rendkívül fontos szerepet játszottak a külső tényezők, nemcsak azért, mert a világpiaci árak növekedése megemelte a külföldi adósság állományát (ami nem jelentette azt, hogy az új árak másutt hatékonyabb termelést tükröztek volna), hanem azért is, mert a nyugati szakértők által a válság megoldására javasolt gazdaságpolitikai intézkedések még inkább elmélyítették azt.

Az IMF egy egész évtizeden keresztül „gyógyterápiák” egész sorát javasolta (vagy inkább előírta) - klasszikus módszereket, függetlenül a társadalom jellegzetességeitől:

- növelni kell a kamatlábat az infláció csökkentése érdekében;
- megszorító intézkedéseket kell bevezetni, hogy csökkenjen a belső kereslet, és így a termelés az exportra irányuljon;
- világpiaci árakat kell bevezetni a gazdaság szerkezetváltása érdekében;
- rugalmas árfolyamot kell alkalmazni, hogy növekedjen az export.

Ez a gyakorlatban az öngazgatás jogának elfojtását, a magántulajdon felé való eltolódás kényszerét jelentette, valamint az erős állami politika támogatását a munkásokkal és a köztársasági erőkkal szemben (ennek szerepe lehetett abban, hogy a jugoszláv hadsereg beavatkozott a szlovén elszakadás megakadályozása érdekében).

E politika hatásai a következők voltak:

- A lakosság életszínvonalát érintő valós megszorító intézkedések - amely során azonban sem termelés, sem a külkereskedelem, sem az infláció tekintetében nem történt pozitív változás.
- Az öngazgatási jogok elfojtása megakadályozta, hogy a munkásokat mozgósítani lehessen bármiféle, az inflációt és a pazarlást csökkenteni kívánó következetes politika érdekében, és még inkább növelte a társadalmi elégedetlenséget (sztrájkok ezrei akadályozták a rendszer működőképességét).
- Az egyes régiók közötti növekvő különbségek. Ez növekvő szakadékot és mélyülő ellentmondásokat jelentett az egyes köztársaságok, elsősorban a szegények és a gazdagok között. A politikai fejlemények csak erősítették e különbségek széthúzó erejét (hasonló erők működtek később Csehszlovákiában, de Olaszországban, Belgiumban is a fejlettebb és kevésbé fejlett régiók között).
- A privatizációs folyamatok kielézték a szövetségi és köztársasági erők közötti konfliktusokat, és erősítették a nacionalista tendenciákat az „etnikai területek” ellenőrzése irányába. Az EU vonzereje (valamint a Németország és a leggazdagabb tartományok - Szlovénia és Horvátország - közötti) különleges kapcsolatok) csak erősíthették a politikai viszályok mögött húzódo társadalmi-gazdasági dezintegráció folyamatát.

Andor László:

Keynes halála

- a Bretton Woods-i konferencia ötvenedik évfordulójára –

Minden forradalom felfalja saját gyermekeit. Nem volt ez másképp azzal sem, amelyet a közgazdasági elmélettörténet keynesi forradalom néven jegyzett fel. Azt, hogy „Keynes halott”, jelképes értelemben a hetvenes években kezdték el hajtogatni azok, akik a gazdasági stagnálás és az infláció egyidejű jelentkezését alkalmasnak látták kihasználni arra, hogy támadást indítsanak az ötvenes-hatvanas évek jóléti újraelosztó kompromisszuma ellen. Ami azonban Keynesnek a nemzetközi gazdaságra vonatkozó munkásságát illeti, jelképes halála tulajdonképpen egybeesett biológiai halálával, sőt lényegében okozója is volt annak.

Keynes, a liberális

Most, hogy a nyugati közgazdasági gondolkodás ismét egy pragmatikus korszak elé néz, érdemes elgondolkodni az elmúlt időszak talán legfurcsább optikai csalódásán. Az újkeletű sztereotípiák szerint Keynes nevéhez fűződik a durva, beavatkozó állam felfedezése, lényegében ő szabadította rá a gazdaságra a bürokratikus szörnyeteget. Ezzel szemben a 80-as évek ideológusai a friedmani elveket már-már anarchizmusként tüntették fel, az emberi szabadság legteljesebb megvalósulásaként. A valóság e hiedelmekkel éppen ellentétes képet mutat. A keynesi elgondolások alkalmazása volt az, amely mindenütt a társadalmi béke és konszenzus megteremtésével párosult, s a „chicagói” szabad piac volt az, amelynek bevezetéséhez a szociális megegyezések felmondására, és gyakran állami erőszakra: a rendőrség, és helyenként hadseregek bevetésére volt szükség.

A 30-as években, amikor Keynes forradalmi fordulata bekövetkezett, az sem volt előre látható, hogy a korábbiaknál nagyobb gazdasági szervező szerepet vállaló állam majdan eljut a bruttó hazai termék (GDP) 40-50 százalékának központosításáig. Számára a liberális állam gazdaságba történő beavatkozása nem egy korrupt bürokratikus apparátus teljhatalommal való felruházását jelentette, mint ahogy az az új jobboldali irodalmon nevelkedett olvasók számára tűnhet, hanem egy szigorúan meghatározott és ellenőrizhető elvek szerint, racionálisan működő pacemaker beiktatását az egyébként válságokra hajlamos gazdasági szervezetbe.

A keynesi liberalizmus forrásvidéke a híres Bloomsbury-csoport volt. Az értelmiségi elit e köre a képzőművésztől az irodalmon keresztül a szexualitásig minden téren megkérdőjelezte a konzervatív értékeket. A Bloomsbury kiadónál 1992-ben megjelent dizájn-enciklopédia többek közt e szavakkal emlékezik meg a nagy műtárgy-spekulánsról. „Keynes úgy gondolta, hogy liberális gondolkodású értelmiségiek felvilágosult állami beavatkozása képes talpára állítani és fellendíteni a gazdaságot.”¹ Keynes volt az egyik megalapítója a ma New Statesman and Society néven ismert liberális folyóiratnak is. (Az a tény, hogy e népszerű lap jelenleg a Munkáspárt egyik legerősebb szellemi bázisát képezi, legfeljebb azt mutatja, hogy a szociáldemokrácia manapság hűségesebb folytatója a progresszív liberalizmusnak, mint néhány magát liberálisnak nevező irányzat.)

A keynesi forradalom tehát a 30-as évek nagy válsága közepette a legjobb liberális hagyományok folytatását vállalta fel azzal, hogy a szociális haladás igényét elválaszthatatlannak tekintette a kapitalizmus rendszerétől. Más szóval felismerte, hogy a társadalom széles tömegei' által nem tolerálható, és persze nem is tolerálható az a kapitalizmus, amely milliók számára csak általános létbizonytalanságot és munkanélküliséget kínál. Egyszerre fontos szempont tehát az árstabilitás és a teljes foglalkoztatás, ahogyan az egyébként a neoklasszikus elvekben is feltételezve vagyunk. „Az inflációt le lehet küzdeni elegendően magas munkanélküliséggel”- írja John Kenneth Galbraith A bizonytalanság kora című könyvében. „De ezzel a terápiával egyetlen keynesista sem ért egyet, hiszen a keynesi rendszer lényege, hogy gyógyírt jelent a munkanélküliségre. A vállalkozók által meghatározott árak és a szakszervezetek által kiharcolt bérek emelkedését meg lehet állítani közvetlen beavatkozással is.”²

A keynesi elvek, és a velük kapcsolatos félreértések legalább ennyire megfigyelhetők a nemzetközi gazdasági renddel kapcsolatos vitákban is, úgy az első, mint a második világháborút lezáró tárgyalásokat illetően. Keynes egykori munkatársa, a növekedési elméletéről ismert Roy F. Harrod is rámutatott századunk liberalizmusának paradoxonára, Keynes-életrajzának a Bretton Woods-i konferenciával foglalkozó fejezetében. „Az amerikaiak szokása, hogy a magánkezdeményezést dicsérik a paternalisztikus szocializmussal szemben. Sok amerikai szemében, akik nem mélyedtek el e témában, Keynes az általuk olyannyira gyűlölt paternalizmus apostolaként jelenik meg. Mégis, ha tekintetüket saját, alkotmányukban szavatolt jogaik helyett a nemzetközi szférára vetik, akkor láthatják, hogy éppen ők azok, akik a paternalizmus legfőbb pártfogóivá váltak manapság. Éppen Keynes volt az, akinek meg kellett vívnia a liberalizmus csatáját az amerikaiak paternalista beavatkozás iránti csillapíthatatlan étvágyával szemben.”

¹ Catherine McDermott: *Essential Design*, Bloomsbury. London. 1992: 138

² John Kenneth Galbraith: *The Age of Uncertainty*, BBC, London, 1977: 226

Bretton Woods és az előzmények

Roosevelt elnök már rögtön Pearl Harbor után elindította az 1944. júliusi világgazdasági konferenciához vezető előkészületeket. Ifj. Henry Morgenthau pénzügyminiszter 1941. december 14-dikén kérte fel helyettesét, Harry Dexter White-ot, hogy dolgozza ki egy „szövetségesek közötti stabilizációs alap” tervezetét. White mint közgazdász addigra már egyértelműen John Maynard Keynes követőjének számított, s most - az általuk képviselt országok erőviszonyait tekintve - nemhogy egyenlő, de erősebb partnerként váltott vele leveleket, és ült le tárgyalni több fordulóban. Egyetértés volt köztük abban, hogy a tervezett konferencia feladata megakadályozni a megelőző három évtized végzetes gazdaságpolitikai hibáinak megismétlődését.

Az első ilyen hiba (Keynes szerint bűn) az volt, hogy az első világháborút lezáró békeszerződésben Németországra irreálisan nagy jóvátételt szabtak ki. Ennek következtében a GDP öt százalékára rúgó jóvátételt kellett évente kisajtolnia gazdaságából - ez majdnem annyit tesz ki, mint amennyi kamatot ma Magyarország és a hasonlóképp eladósodott országok külső adósságaik után fizetnek. Németország kiszipolyozásának következménye a gazdaság és a társadalom dezintegrálódása, és végső soron a faszizmus uralomra jutása volt. Keynes és White egyetértettek abban, hogy ezúttal el kell kerülni a tőke kivonást a legyőzött országok gazdaságából, sőt kedvezményes tőkeinjekcióval kell elősegíteni a stabilizációt és a demokrácia megszilárdulását.

A másik alapvető hiba az első világháború előtt működött aranyalapú elszámolási rendszerhez (aranystandard) való visszatérési kísérlet volt, és az, hogy amikor - a világválság idején - végképp világossá vált e rendszer tarthatatlansága és időszerűvé egy új nemzetközi fizetési rendszer felállítása, a bajba jutott kormányok képtelenek voltak együttműködni. Elszabotálták - élen Roosevelt embereivel - az 1933-ban összehívott londoni világgazdasági konferenciát, és a megegyezés helyett inkább a nemzeti valuták „kompetitív” leértékelésével kívántak előnyhöz jutni a nemzetközi piacokon. Az eredmény a nemzetközi kereskedelem szétzilálódása lett, ami megnehezítette a válságból való kilábalást.

1944-ben egyetértés volt a szakértők között arról, hogy a kompetitív valutaleértékelést el kell kerülni, és egy közös alaptól kell lehetővé tenni a kiigazítási időszakok áthidalását azoknak, akik átmeneti fizetésimérleg-problémákkal küzdenek. A valutaárfolyamokat a lehetőségek szerint stabilizálni kell, aminek konkrét megoldása az lett, hogy a dollár árát határozták meg aranyban (1 uncia arany ára 35 dollár lett), a többi valuta árfolyamát pedig a dollárhoz viszonyítva állapították meg, szűk sávokat hagyva a feltétlenül szükséges korrekcióknak. A forrásáramlással kapcsolatos feladatokra létrehozták a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bankot (Világbank), a fizetési mérlegek és valutaárfolyamok gondozására pedig a Nemzetközi Valutaalapot.

Mivel Keynes a jóvátétellel és az aranystandarddal kapcsolatos hibák bírálatával tett szert nemzetközi hírnevére, a Bretton Woods-ba érkezők számára ő volt a két lábon járó bölcsesség. „A Bretton Woods-i konferencia nem egyszerűen nemzetek közötti konferencia volt. Ez a nemzetek konferenciája volt Keynes-szel” - írja Galbraith.³ Negyvennégy ország képviselőjében a háború utáni gazdasági és politikai vezető garnitúra számos vezető személyisége volt jelen és tárgyalt egymással három héten keresztül a konferencián, köztük Pierre Mendés-France későbbi francia miniszterelnök, és Dean Acheson, aki később Harry Truman külügyminisztere volt. Elképzelésekkel és tekintéllyel azonban csak Keynes rendelkezett.

Az amerikaiaknak viszont pénzük volt. Ráadásul ahogy közeledni látszott a háború vége, úgy nehezedett egyre nagyobb nyomás az Egyesült Államok tárgyaló delegációjára, hogy minél kevesebb összeggel kötelezzék el magukat a nemzetközi intézményekben, és minél nagyobb amerikai ellenőrzést biztosítsanak a döntéshozatalban és a források felhasználása fölött. A Keynes által javasolt összegeket tehát alaposan lefaragták a tárgyalások során, és természetesen szó sem lehetett az általa javasolt világvalutáról sem.

Végeredményben tehát Keynes egy olyan nemzetközi intézményrendszer felállítását javasolta, amelyben virágozhat az egyéni kezdeményezés. Szerinte a nemzetközi gazdaság működését szabályozó tevékenység általános elveit kellett volna lefektetni. A Valutaalap bizonyos lehívási jogokat hozott volna létre, de csak a legkivételesebb esetekben avatkozott volna be azok felhasználásába. „Az amerikaiak minden egyes tranzakcióra aprólékos eljárási szabályokat hoztak volna. E hosszadalmas konfliktus során - úgy tűnik, - éppen hogy Keynes küzdött a szabadság filozófiájáért a parancsuralmi filozófiával szemben” - írja Harrod.⁴ Keynes a kialakuló kompromisszumhoz igyekezett jó képet vágni, és legalább értékelni a részeredményeket. Ennek ellenére az amerikai politika rövidlátása - lelkiileg és fizikailag egyaránt - eléggé megviselte, és július 19-dikén, egy Morgenthau-val elköltött vacsora után enyhe szívrohamon esett át.

Mindez egyébként egy Mount Washington nevű, ötszáz szobás luxusszállodában történt, New Hampshire állam Bretton Woods nevű települése közelében. Morgenthau azonban nemcsak a luxuskörülmények miatt választotta a tanácskozás színhelyéül az Államok e csendes zugát. Keynes már jóval korábban említette egy White-hoz írt levelében, hogy egy júliusi konferenciái Washingtonba hívni a delegációkat kifejezetten „barátságatlan aktus” lett volna, mivel - az általános légkondicionálás előtti korszakban - a magas hőmérséklet és páratartalom igencsak próbára tett volna az európaiak, és különösen a britek állóképességét. Morgenthaut az is befolyásolta, hogy zsidó származása miatt még pénzügyminiszterként sem volt mindig és mindenhol szívesen látott vendég

³ John Kenneih Galbraith: *The Age of Uncertainty*, BBC, London, 1977: 224

⁴ Roy Harrod: *The Life of John Maynard Keynes*, Penguin Books, Harmondsworth, 1972: 675

Eltökélt szándéka volt, hogy a konferenciát nem tartják olyan helyen, ahol különbséget tesznek vagy tettek zsidók és nemzsidók között.⁵

A konferencia északra helyezésével Morgenthau akaratlanul is sokat javított az ott megtervezett intézmények nemzetközi elfogadhatóságán. A Valutaalap és a Világbank ugyanis Washingtonban nyert elhelyezést, ám létrehozásuk színhelye miatt az elmúlt fél évszázadban Bretton Woods-i, és nem washingtoni intézményekként aposztrofálták őket a sajtóban és a szakirodalomban. A két székház ugyanakkor az Egyesült Államok kormányzati negyedében helyezkedik el, csak néhány utcányira a Fehér Háztól, közel a pénzügyminisztériumhoz és a külügyminisztériumhoz. A földrajzi közelség pedig egyértelműen kifejezi e két intézmény politikai státuszát is.

Savannah és a következmények

Nem sokkal a fegyverek elhallgatása előtt meghalt Roosevelt, aki a 30-as évek vége óta egyértelműen az internacionalizmust képviselte az amerikai politikában. Helyére a párt jobbszárnyát képviselő, a külpolitikában analfabéta Harry Truman lépett. Felerősödtek a konzervatív és nacionalista hangok, kétségbe vonva az Egyesült Államok kötelezettségét egy nyitott és prosperáló világgazdaság működésének biztosításában. A Kongresszus megtagadta a szabadkereskedelem garantálására megtervezett Nemzetközi Kereskedelmi Szervezet (ITO) alapokmányának ratifikálását, ami miatt később, 1948 után a GATT keretében hosszadalmas, sok fordulóból álló, és erősen átpolitizált tárgyalássorozatba kellett a kormányoknak kezdeniük a nemzetközi kereskedelem láncainak lazításáért. Harry White, akinek kezében Keynes biztonságban tudta volna a Valutaalap irányítását, végül is nem kapta meg az állást. Az új amerikai vezetés egyre gyanakvóbb volt azokkal szemben, akik a nemzetközi egyezményeket előkészítették.

A Világbank és a Valutaalap első közgyűlését 1946 tavaszán tartották a Georgia állambeli Savannah-ban. Természetesen - feleségével együtt - Lord Keynes is a meghívottak között volt, ám a közgyűlés látványa egyáltalán nem volt kedvére való. A két intézmény alkalmazottai fizetésének megállapításától kezdve a döntéshozatali mechanizmus kialakításáig mindenütt az amerikai érdekek érvényesültek, mindenütt az ő hatalmi pozícióik lettek bebiztosítva. Keynesnek eszébe jutott, hogy kritikusai mindig azt hajtogatták: „Meg fogja látni, hogy az amerikaiak csak arra várnak, hogy az angolok egy nemzetközi egyezmény keretében, az Egyesült Államok együttműködésére számítva

⁵ Howard M. Wachtel: *The Money Mandarins: The Making of a Supranational Economic Order*, Pluto Press, 1990

lemondjanak birodalmi igényeikről. S ha ezt aláírták, már nem lesz szó együttműködésről, hanem mindenki azt fogja csinálni, amit az amerikaiak mondanak.”⁶

Akik ott voltak Savannah-ban, és látták Keynest, felfigyeltek arra, hogy ezúttal különösen ingerlékeny volt, máskor másodrendűnek tartott ügyek is azonnal feldühítették. Bizonyossá vált ugyanis számára, ami Bretton Woods-ban még csak sejthető volt, és amit korábban csak a kételkedők hajtogattak, hogy tudniillik az amerikaiak az új multilaterális szervezeteket saját politikájuknak alárendelten, alapvetően az amerikai érdekek képviselőiként kívánják felhasználni. Keynes számára ez volt a vég: romokban látta heverni mindazt, amiért harminc éven át küzdött, és ami kompromisszumokkal bár, de még két évvel korábban is lehetségesnek tűnt. Tapasztalatait így összegezte: „Azért mentem Savannah-ba, hogy találkozzak a világgal; de csak egy zsarnokot láttam.”

Március 18-dikán vonatra szállt, hogy visszatérjen Washingtonba. Hálókocsija a vonat elején volt, ahonnan reggel, felkelés után elindult a szerelvény legvégén levő étkezőkocsi felé. Rosszul lett, hányingere volt, de végül is eljutott az étkezőkocsiba, ahol megreggelizett, s ez mintha visszaadta volna erejét. Mikor azonban vissza akart térni a hálókocsiba, jött a minden eddiginél komolyabb szívroham. Két órán keresztül feküdt, miközben felesége, White és egy Brand nevű kollégája csak aggódni tudott mellette a túlélésért.

Keserű szájjal, fájdalmasan vette tudomásul a Bretton Woods-i intézmények sorsát. Feljegyzéseket is írt arról, hogy Nagy-Britanniának ki kellene vonulnia Nemzetközi Valutaalapból, mely alkalmatlanná vált eredetileg meghatározott feladatainak ellátására. Aztán meggondolta magát, és még elmondott egy beszédet a Lordok Házában arról, hogy milyen fontos Nagy-Britannia és az egész világ számára a Valutaalap. Londonban meglátogatta őt a francia Camille Gutt, a Valutaalap leendő vezérigazgatója, akinek azt a tanácsot adta, hogy mindig hordja a zsebében a lemondólevelét. Húsvétra visszavonult tiltoni birtokára. Vasárnap, 1946. április 21-dikén reggel *szívroham következtében elhunyt*.

Két évvel később Harry White ellen vizsgálatot indított az *amerikaellenes* tevékenységet vizsgáló bizottság. A vizsgálatot egy fiatal kaliforniai honatya, a republikánus Richard M. Nixon vezette. Noha White a lapudósítások szerint megfelelt minden kérdésre, a közhangulatot akkor már egyre inkább a jobboldal uralta. A vizsgálat után hazafelé tartva *szívrohamot kapott* a vonaton Röviddel ezután, fitzwilliami birtokán, New Hampshire államban, nem messze négy évvel korábbi sikereitől, ő is meghalt.

A dollár aranyparitását, ami a Bretton Woods-i pénzrendszer alapja volt, 1971-ben mondta föl egy Richard M. Nixon nevű elnök. Azóta pedig itt van az, amit sokan úgy neveznek, hogy

⁶ Roy Harrod: *The Life of John Maynard Keynes*, Penguin Books. Harmondsworth, 1972: 675

nemzetközi gazdasági rendetlenség. Kiszámíthatatlan árfolyamok, kompetitív leértékelések, burkolt protekcionizmus, és legfőképpen egy tizenkét éve tartó nemzetközi adósságválság, melynek megoldására az amerikai vezetés képtelennek bizonyult, annál is inkább, mert közben az Egyesült Államok is rohamosan eladósodott. A helyzet átfogó rendezésért kiált, amire már sok javaslat született; legutóbb Stuart Holland angol közgazdász írt egy vaskos anyagot az Európai Közösség Bizottságának megrendelésére "*Egy új Bretton Woods felé - világgazdasági alternatívák*" címmel. Hogy egy ilyen átfogó pénzügyi rendezés mikor lesz lehetséges ismét, és konkrétan milyen megoldásokkal szolgál majd, egyelőre nem lehet tudni. De hogy Magyarország a jelenlegi - keservesnek is csak jóindulattal nevezhető - pénzügyi helyzeténél fogva mindenképpen érdekelt egy ilyen folyamatban, ahhoz nem fér kétség.